

უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი ინგლისში

ასოც. პროფ. დოქ. გიორგი რუსიაშვილი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

თინათინ წერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი

I. შესავალი

უკლებლივ ყველა მართლწესრიგში უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის საგანი იდენტიურია – როგორ უნდა მოხდეს უსაფუძვლოდ გადადინებული ქონებრივი მასის რესტიტუცია. თუმცა განსხვავებით კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემებისაგან, ანგლო-ამერიკულ ტრადიციაში ნაკლებად სისტემატიზებულია პრინციპები, რომელთა მიხედვითაც განისაზღვრება გამდიდრების უსაფუძვლობა. ასევე არ არსებობს ნორმატიული დასაყრდენი უსაფუძვლო გამდიდრების დანაწესებისათვის, რაც ამ სამართლის ოჯახში შემავალი მართლწესრიგების შეგნებულ არჩევანს წარმოადგენს, რადგან, გავრცელებული მოსაზრებით, სამართლის ამ დარგის ყოველგვარი „ზედმეტი“ სისტემატიზაცია-განზოგადება მხოლოდ დიდაქტიკურ მიზნებს თუ შეიძლება ემსახურებოდეს¹ და მოკლებულია პრაქტიკულ დანიშნულებას. პირიქით, ეს რეალურად ართულებს კიდევ შესაბამისი კონკრეტული პრინციპების გამოყენებას. ამის საპირისპიროდ, გერმანული და მისი გავლენით ქართული² უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი კონდიქციურ მოთხოვნებს ოთხ ზოგად კატეგორიად აჯგუფებს. ესენია: 1. შესრულების კონდიქცია (არანამდვილი შესრულების შედეგების უკუქცევა (სკ-ის 976 I მუ-

ხლი); 2. ხელყოფის კონდიქცია – სამართლებრივი სიკეთეების დაცვის ინსტრუმენტი (სკ-ის 982 I მუხლი); 3. დანახარჯების კონდიქცია, რომელიც სხვის ნივთზე განეული დანახარჯების ანაზღაურებას ემსახურება (სკ-ის 987 I მუხლი) და 4. რეგრესის კონდიქცია – სხვისი ვალის შეცდომით დაფარვის უკან მოთხოვნა (სკ-ის 986-ე მუხლი). პირველი წარმოადგენს სახელშეკრულებო სამართლის დანამატს, ხელყოფის კონდიქცია – დელიქტური და ვინდიკაციური სამართლის შემავსებელ რეგულატორულ კომპლექსს, ხოლო რეგრესისა და დანახარჯების კონდიქცია დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულების შემავსებელი ინსტიტუტია. ეს კონდიციები მოიცავენ უსაფუძვლო გამდიდრების ყველა შემთხვევას და სამართლის შემფარდებლის მთავარ ამოცანას მათ ქვეშ სუბსუმცია წარმოადგენს. პირიქით არის საქმე ანგლო-ამერიკულ სამართალში³, განსაკუთრე-

¹ შდრ. B. Dickson, Unjust Enrichment Claims: A Comparative Overview, Cambridge Law Journal 54(1) (1995), 101.

² იხ. კონიგის კანონპროექტთან დაკავშირებით, რომელიც დაედო საფუძვლად სკ-ის 976-ე და მომდევნო მუხლების შექმნას, გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის სარეფორმო წინადადება, 2020, 7, <http://lawlibrary.info/ge> (3.03.2020).

³ ამერიკულმა უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალმა გარკვეულწილად განვითარების დამოუკიდებელი გზა განვლო 1937 წლის Restatement of Restitution-ის გამოცემიდან. დღეს ამ Restatement-ის მესამე ვერსიას გამოცემული – Restatement of Restitution and Unjust Enrichment, Third (2011) –, რომელიც პროფესორ ენდრიუ კალის სახელს უკავშირდება (M. Traynor, The Restatement (Third) of Restitution & Unjust Enrichment: Some Introductory Suggestions, Washington and Lee Law Review 68(3) (2011), 899 sqq; Dickson, CLJ, იხ. ზემოთ სქ. 2, 102 sqq.; M. P. Gergen; The Restatement Third, Restitution and Unjust Enrichment at Midpoint, Current Legal Problems 56(1) (2003), 289 sqq.). ამ განვითარებიდან გამომდინარე ინგლისური და ამერიკული უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი იდენტურად არ არის მოწყობილი და გარკვეული დასკვნები ინგლისურ სამართალთან დაკავშირებით არ არის სავალდებულო ამერიკულ სამართალში და პირიქით. თუმცა არც თავად ამერიკული მართლწესრიგების შიგნით არის უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი ჰომოგენური. მაშინ,

ბით ინგლისურ მართლწესრიგში, სადაც რესტიტუციული მოთხოვნების რაიმე კატეგორიების ქვეშ მოქცევა, როგორც ზემოთ ვახსენეთ, შეგნებულად უკუგდებულია და მთავარ პრობლემას წარმოადგენს გამდიდრების უსაფუძვლობის განმსაზღვრავი პრინციპების სისტემატიზება. ინგლისურ სამართალში ყველაზე ზოგადი კლასიფიკაციით კონდიქციური მოთხოვნები იყოფა: არამართებულ გამდიდრებად (*enrichment by wrongs*)⁴ – გამდიდრებული თვითონ ითვისებს ქონებას არამართებული მოქმედებით და სხვის ხარჯზე გამდიდრებად (*enrichment by subtraction*)⁵ – მიმღები მდიდრდება სხვის ხარჯზე ისეთ გარემოებებში, რომელიც ამ გამდიდრებას გაუმართლებლად აქცევს. თუმცა ეს, საბოლოო ჯამში, არაფრისმომცემი დიქტომიაა, რეალური პრაქტიკული მნიშვნელობის გარეშე. ის, რითიც რეალურად ოპერირებს ინგლისური სამართლის დოქტრინა, ე. წ. „გაუმართლებელი ფაქტორების“ (*unjust factors*)⁶ ტიპოლოგიაა. ეს არის იმ სამართლებრივ შემადგენლობათა ჩამონათვალი, რომელთა არსებობის შემთხვევაში მიღებული უნდა დაუბრუნდეს გამცემს. ესენია: შეცდომა, არცოდნა, იძულება, ექსპლუატაცია, სამართლებრივი იძულება, აუცილებლობა, *consideration*-ის ჩაშლა, უკანონობა, შეუძლებლობა, საჯარო ხელისუფლების მიერ უფლებამოსილების გადამეტება, მოსარჩელის ქონების შენარჩუნება მისი ნების გარეშე. ეს ჩამო-

ნათვალი არაამომწურავია, უფრო ზუსტად კი, ერთმანეთისაგან განსხვავდება ამ ფაქტორთა კლასიფიკაცია, თუმცა გადამწყვეტია ის მეტოდური მიდგომა, რასაც ამ შემთხვევაში ინგლისური სამართალი ირჩევს კონდიქციურ მოთხოვნათა სისტემური კლასიფიკაციისას და რაც საკმარისი საფუძველია გერმანულ და ინგლისურ სამართალს შორის არსებულ კონტრადიქტორულ მიმართებაზე საუბრისათვის. თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში ეს განსხვავება საკამოდ გადაჭარბებულია ხოლმე. ხშირია ამ განსხვავების აღწერა იმგვარად, რომ გერმანული მიდგომა ობიექტურია, ხოლო ინგლისური (მეტწილად) სუბიექტური, რაც, საბოლოო ჯამში, არაფრისმთქმელია და მხოლოდ მეტაფორული დატვირთვა თუ შეიძლება ჰქონდეს. იგულისხმება ის გარემოება, რომ, ერთი შეხედვით, გერმანიაში მოსარჩელემ უნდა ამტკიცოს, რომ მოპასუხეს არ აქვს სამართლებრივი საფუძველი მიღებულის შენარჩუნებისათვის, ხოლო ინგლისში – მოსარჩელემ, რომ მას აქვს უკუმოთხოვნის საფუძველი. კერძოდ, მან უნდა დაამტკიცოს, რომ სახეზეა გარემოება, რომელიც გამდიდრების შენარჩუნებას უსამართლოდ წარმოაჩენს – რაც მტკიცების ტვირთის უფრო სამართლიან გადანაწილებას წარმოადგენს, ვიდრე გერმანული მოდელი⁷. გამომდინარე იმ პრინციპიდან, რომ თითოეული მხარე ამტკიცებს იმას, რაც მის ინტერესებშია⁸ (რაც ორივე მართლწესრიგში თანაბრად მოქმედებს), გერმანიაში უსაფუძვლობის მტკიცების ტვირთი, წესით, უნდა დაანვეს კონდიქციის კრედიტორ მოსარჩელეს – ეს კი, ნეგატიური გარემოების მტკიცების ტვირთს წარმოადგენს და მთელ რიგ შემთხვევებში შეუძლებელია. თუმცა, საბოლოო ჯამში, გერმანიაშიც, მტკიცების “მო-

როდესაც მთლიანი რესთიტუციის პათოსი იმგვარია, რომ რესტიტუციული (კონდიქციური) მოთხოვნისათვის გადამწყვეტია არა ის, თუ რა დაკარგა კონდიქციის კრედიტორმა, არამედ, თუ რა მიიღო კონდიქციის მოვალემ, ჩრდილოეთ დაკოტას უზენაესი სასამართლო კრედიტორის გაღარიბებას მიიჩნევს სავალდებულოდ ამ რესტიტუციული მოთხოვნის წარმოშობისთვის (*Schroeder v. Buchholz*, 2001 ND 36, 622 N.W.2d 202), რაც შლის ზღვარს კონდიქციურ და დელიქტურ მოთხოვნებს შორის და სამართლის ამ დარგის სისტემატიკას თავდაყირა აყენებს.

⁴ *D. Johnston/R. Zimmermann*, Unjustified enrichment: surveying the landscape, in: *D. Johnston/R. Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, Cambridge 2002, 4.

⁵ *Johnston/Zimmermann*, in: *Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, ზემოთ სქ. 4, 5.

⁶ *Johnston/Zimmermann*, in: *Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, ზემოთ სქ. 4, 5.

⁷ არანამდვილობის ყოველ კონკრეტულ საფუძველს შეიძლება მოეძებნოს გამაქარწყლებელი და ეს შეიძლება გაგრძელდეს დაუსრულებლად. მაგალითად, მოსარჩელე, თუ დაამტკიცებს შეცდომას, მოპასუხეს მაინც რჩება შესაძლებლობა მიუთითოს ამ შეცდომის გამომრიცხავ გარემოებაზე ან რომელიმე სხვა საფუძველზე. ამიტომაც ცალსახად უმჯობესია, რომ კონდიქციის მოვალემ დაამტკიცოს, რომ სახეზეა საფუძველი (მაგ., ნასყიდობა), რომელიც არ არის არანამდვილი არც შეცდომის და არც სხვა რაიმე საფუძველის გამო.

⁸ BGH 18.5.1999 - X ZR 158/97, NJW 1999, 2887.

რადი⁹ ტვირთის ფარგლებში, ხდება ამ ტვირთის შეტრიალება და მოსარჩელის მხრიდან, უკუმოთხოვნის გამამართლებელ გარემოებაზე მითითების შემდეგ, მოპასუხის დასამტკიცებელია, რომ აქვს სამართლებრივი საფუძველი მიღებული შენარჩუნებისათვის.¹⁰ ამის შემდეგ მოსარჩელეს შეუძლია შემოიფარგლოს მოპასუხის (მოვალის) მიერ წამოყენებული სამართლებრივი საფუძვლის უარყოფით.¹¹ ამგვარად, გერმანიაშიც, მტკიცების ბირთვი მოპასუხის მიერ საფუძვლის მტკიცებასა და მოსარჩელის მიერ მის გაქარწყლებაში მდგომარეობს, რაც დიდად არ განსხვავდება ინგლისური მოდელისაგან.

II. უსაფუძვლო გამდიდრების დამოუკიდებელ დარგად ჩამოყალიბება ინგლისში

ინგლისში უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის, როგორც სამართლის დამოუკიდებელი დარგის აუცილებლობა, ყოველთვის ცალსახა არ ყოფილა. „უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის გენერალური დოქტრინა არ არსებობს“¹² – ეს ფრაზა ჯერ კიდევ გვხვდება სამოცდაათიანი წლების მიწურულის მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებაში და ამ პერიოდის ერთ-ერთი ყველაზე ავტორიტეტული მოსამართლის (კენეტ დიპლოკის) მიერ არის წარმოთქმული. თუმცა, რა თქმა უნდა, ამგვარი უგულვებელყოფა უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლისა საკმაოდ უპერსპექტივო საქმე იყო. კონდიქციურ სამართალს აქვს თავისი ექსკლუზიური ნიშა, რომლის ამოვსებაც შეუძლებელია სამოქალაქო სამართლის რომელიმე სხვა დარგის მეშვეობით, იქნება ეს სახელმწიფო, დელიქტური თუ სამართლის რომელიმე სხვა დარგი. თუმცა

დღეს პერსპექტივა უკვე შეცვლილია,¹³ ისევე როგორც უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის სუბსიდიარულობის თეზა. ეს ნათლად და ცალსახად ჩანს 2000 წლის საკმაოდ ცნობილი გადაწყვეტილებიდან:¹⁴ ჯორჯ ბლეიკმა, რომელიც იყო ბრიტანეთის სადაზვერვო სამსახურის ყოფილი თანამშრომელი და რუსული სპეცსამსახურების ორმაგი აგენტი, გამოაქვეყნა თავის მემუარები, მიუხედავად იმისა, რომ ნაკისრი ჰქონდა ვალდებულება სახელმწიფოს წინაშე, რომ არ გაასაჯაროებდა სამსახურებრივ ინფორმაციას, არც უშუალოდ სპეცსამსახურებში მუშაობის პერიოდში და არც შემდეგ. მემუარების გამოქვეყნების შემდეგაც სახელმწიფოს არ მისდგომია რაიმე ტიპის მატერიალური ზიანი, თუმცა თავად ბლეიკმა ამ გზით საკმაო ფინანსური სარგებელი ნახა. ერთი მოსაზრებით, სახელმწიფოს ჰქონდა ბლეიკის მიერ მიღებული მოგების, როგორც რესტიტუციური ზიანის (restitutionary damage) მოთხოვნა, მეორე მოსაზრებით – ბლეიკის მიერ მიღებული შემოსავლის მოთხოვნა შეიძლებოდა, მხოლოდ უსაფუძვლო გამდიდრების წესების შესაბამისად და არა როგორც სახელმწიფო მოსახურებო ზიანისა. ლორდ ჰობჰაუსის მიხედვით, მოსარჩელეს უნდა მიეღო ფული, ვინაიდან მოცემული ინფორმაცია წარმოადგენდა მის საკუთრებას (ან მას სხვა ტიპის უფლება ჰქონდა ამ ინფორმაციაზე). ეს უკანასკნელი აღმოჩნდა კიდევ სასამართლოს ოფიციალური მოსაზრება და დაედო საფუძვლად მის გადაწყვეტილებას. მიუხედავად იმისა, რომ ინგლისური სასამართლოს მსჯელობა, ერთი შეხედვით, მწყობრი და თანმიმდევრულია, საბოლოო ჯამში, მისი გაზიარება მაინც შეუძლებელია. პრობლემა კი მდგომარეობს იმაში, რომ თვითონ სახელმწიფოც/შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოც ვერ მიიღებდა მოგებას ამ ინფორმაციის მემუარებად გამოქვეყნებით. არა მხოლოდ შესაბამისი დაინტერესებისა და კომპეტენციის არარსებობის გამო, არამედ იმიტომ, რომ მას არ ჰქონდა შესაბამისი საჯარო-სამართლებრივი უფლება-

⁹ BGH, Urt. v. 18. Mai 1999 - X ZR 158/97, NJW 1999, 2888 და იქ მითითებულ ლიტერატურა.

¹⁰ BGH 5.2.2003 - VIII ZR 111/02, unter II. 1. c.; K. Kiethe, Zulässigkeit von Beweisantritten bei Behauptungen auf Grundlage einer zivilrechtlichen Vermutungsbasis, MDR 2003, 783.

¹¹ BGH, Urt. v. 6. Oktober 1994 - III ZR 165/93, ZIP 1995, 457.

¹² Orakpo v. Manson Investments Ltd. [1978] AC 95; შდრ. ასევე Dickson, CLJ, იხ. ზემოთ სქ. 2, 105.

¹³ შდრ. Banque Financiere De La Cite v. Parc (Battersea) Ltd and Others [1998] UKHL 7.

¹⁴ Attorney-General v Blake [2001] 1 AC 268.

მოსილება.¹⁵ სპეცსამსახურების მიერ მოპოვებული საიდუმლო ინფორმაცია არ არის კომერციული ხარისხისა და, შესაბამისად, ვერ ჩაითვლება ქონებრივ სიკეთედ, რაც ნიშნავს იმას, რომ მისი (დაშვებული ფორმით) გამოყენება არ გულისხმობს მოგების მიღებას და დაუშვებელი ფორმით გამოყენების შედეგად მიღებულ მოგებას კი სამართალი უფლებამოსილ პირს არ აკუთვნებს. საპირისპირო დაშვება ტოლფასი იქნებოდა იმისა, რომ ბავშვის გამტაცებელს, რომელმაც ეს ბავშვი მოგვიანებით სხვას „მიჰყიდა“, ბავშვის მშობელმა და ან თავად ბავშვმა მოსთხოვონ ამ „ნასყიდობიდან“ მიღებული მოგება, რაც აბსურდულია, რადგან ბავშვი არ არის ქონებრივი სიკეთე. ამგვარ აბსურდულ შედეგამდე ინგლისური დოქტრინა არ მივიდოდა „მიკუთვნებული სამართლებრივი სიკეთის დაცული სფერო“¹⁶ აღიარების შემთხვევაში, რაც მკაცრად დოგმატიზებული გერმანული აზროვნების ნაყოფია, თუმცა დოგმატიზება ამ შემთხვევაში ნამდვილად ვერ ჩაითვლება ნაკლად.

III. ცალკეული „გაუმართლებელი ფაქტორები“

1. შეცდომა

ინგლისში¹⁷ შეცდომა წარმოადგენს რესტიტუციული მოთხოვნის ერთ-ერთ საფუძველს. შეცდომა ჩვეულებრივ ეხება სამართლებრივ ვალდებულებას. სხვა ტიპის შეცდომის შე-

მთხვევაში აუცილებელია იმ კრიტერიუმების გამოკვეთა, რომელიც შეცდომას მნიშვნელოვნად აქცევს. მაგალითად, თუ პირი შეცდომით ასრულებს თავის ნამდვილ ვალდებულებას, მაშინ უკან მოთხოვნა გამორიცხულია. შეცდომის, როგორც კონდიქციური მოთხოვნის წინაპირობის, აუცილებლობა ჯერ კიდევ რომის სამართალში იყო ცნობილი. რომის სამართალში შესრულების კონდიქცია იყოფოდა დამატებით კიდევ რამდენიმე ქვესახეობად, რომელთაგან შეცდომა აუცილებელი იყო *condictio indebiti*-სათვის (არარსებული ვალდებულების შესრულება), ხოლო *condictio sine causa*-ს (არანამდვილი ვალდებულების შესრულება) შემთხვევაში ის არასავალდებულო იყო. გერმანიაში შესრულების კონდიქციის თითქმის ყველა ფორმის ერთიან კონდიქციაში გაერთიანების შემდეგ (გსკ-ის 812 I 1, ვარ. 1 პარაგრაფი), შეცდომის წინაპირობა მასზე მთლიანად გავრცელდა და დაფიქსირდა გსკ-ის 814-ე პარაგრაფში, როგორც მოთხოვნის ნეგატიური წინაპირობა, რომელიც უნდა ამტკიცოს მოპასუხემ,¹⁸ თუმცა ეს დანაწესი აღმოჩნდა, მეორე მხრივ, ძალზე ფართო, რადგან გავრცელდა *condictio sine causa*-ს მოწესრიგების სფეროზე და მისით მოცულ შემთხვევებზეც.¹⁹ მიუხედავად ამისა, პარალელი, გსკ-ის 814-ე პარაგრაფსა და შეცდომას როგორც „გაუმართლებელ“ ფაქტორს შორის, მხოლოდ ზედაპირულ ხასიათს შეიძლება ატარებდეს, რადგან ინგლისელები ერთმანეთისაგან არ მიჯნავენ „შეცდომას გარიგებაში“, რომელიც შეცილების და ამ ფორმით გარიგების გაბათილების საფუძველი შეიძლება გახდეს, და „შეცდომას შესრულებაში“, როგორც ბათილი გარიგების საფუძველზე განხორციელებული შესრულების უკუმოთხოვნის საფუძველს (გსკ-ის 814 პარაგრაფი, ისევე როგორც სკ-ის 976 II გ) მუხლი, მხოლოდ ამ შემთხვევას ეხება).

როგორც ზემოთ იყო ნახსენები, ინგლისში, თავდაპირველად, შეცდომით, როგორც „გაუმა-

¹⁵ რა თქმა უნდა, სხვისი სიკეთის ხელყოფით მოგების მიღებისას, უფლებამოსილ პირს შეუძლია მოითხოვოს ამ მოგების დაბრუნება, მაშინაც კი, როდესაც ეს სხვა პირი რეალურად არ აპირებდა თავისი სიკეთის ამ ფორმით გამოყენებას ან საერთოდ არც ჰქონდა ამის პრაქტიკული შესაძლებლობა, თუმცა აუცილებელია, რომ სამართლებრივად მოცემული სიკეთის ამ ფორმით გამოყენების შესაძლებლობა მას ჰქონდეს მიკუთვნებული – ე. წ. „მიკუთვნებული სიკეთის დაცული სფერო“, იხ. გ. რუსიაშვილი, შედარებითი სამართლის ჟურნალი 4/2019, 50.

¹⁶ რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 2, 71-ე და მომდევნო გვერდები; გ. რუსიაშვილი, შედარებითი სამართლის ჟურნალი 4/2019, 50-ე და მომდევნო გვერდები.

¹⁷ S. Meier, Unjust factors and legal grounds, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 4, 38.

¹⁸ საქართველოში შეცდომის აუცილებლობა ჩამოყალიბდა სხვა რედაქციით – სკ-ის 976 II გ) პუნქტში.

¹⁹ რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 2, 26-ე და მომდევნო გვერდი.

რთლებელი ფაქტორის“ საფუძველზე, გადახდილის უკან მოსათხოვად აუცილებელი იყო შეცდომა ვალდებულებაში (**liability mistake**).²⁰ თუმცა მხოლოდ ვალდებულებაში შეცდომა მთელ რიგ შემთხვევაში არასაკმარისია. მაგ., პირი შეცდომით ორჯერ ასრულებს ვალდებულებას, რომლის შესახებაც იცის, რომ არასავალდებულოა. ამის გამო, საბოლოო ჯამში, შეცდომის, როგორც „გაუმართლებელი ფაქტორის“, ქვეშ გაერთიანდა ვალდებულებაში შეცდომის გარდა, ასევე სხვა შეცდომებიც.²¹ მაგალითად, შეცდომა ე. წ. მორალურ ვალდებულებაში, როდესაც გადამხდელი აცნობიერებდა, რომ მას არ ანევედა სამართლებრივი ვალდებულება, თუმცა თავს შებოჭილად მიიჩნევდა მორალური ვალდებულების საფუძველზე და სწორედ ეს წარმოადგენდა მისი შესრულების საფუძველს (**Larner v. London County Council**).²² თუმცა მორალური ვალდებულების

²⁰ **Kelly v Solari (1841) 9 M&W 54**: სადაზღვეო კომპანიამ გადაიხადა სადაზღვეო თანხა, მიუხედავად იმისა, რომ მოპასუხის სადაზღვეო პოლისი გაუქმებული იყო პრემიის გადაუხდელობის გამო. პრობლემა მდგომარეობდა იმაში, რომ შემსრულებელმა არ იცოდა, რომ არ იყო ვალდებული შეესრულებინა. კომპანია აცხადებდა, რომ მათ გადახდისას ამის შესახებ დაავიწყდათ. სასამართლოს მოსაზრების თანახმად, უკან დაბრუნება უნდა ყოფილიყო გამორიცხული, თუ დამტკიცდებოდა, რომ კომპანიამ იცოდა პოლისის გაუქმებასთან დაკავშირებით, ან გადაიხადა ვალდებულების არსებობა-არარსებობისაგან დამოუკიდებლად. მაგრამ, თუ დამტკიცდებოდა, რომ კომპანიას თავი ვალდებულად მიაჩნდა, მაშინ მას უკან მოთხოვნის უფლება ჰქონდა.

²¹ **Meier**, in: **Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment**, ზემოთ სქ. 17, 41.

²² **Larner v London County Council [1949] 2 KB 683**: მეორე მსოფლიო ომის დროს, ლონდონის საოლქო საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება, ყველა მოხელისათვის, რომელიც ომში მონაწილეობდა, დამატებით გადაეხადა სხვაობა სამხედრო მოსამსახურის ანაზღაურებასა და სამოხელეო გასამრჯელოს შორის. ლარნერმა არ შეატყობინა საბჭოს მის სამხედრო მოსამსახურის ანაზღაურებაში ცვლილების შესახებ, რის გამოც მას ზედმეტი გადაუხადეს. როდესაც საბჭო შეეცადა უკან დაებრუნებინა ეს თანხა, ლარნერმა განაცხადა, რომ ამ დამატებითი გასამრჯელოს გადახდისათვის არ არსებობდა **consideration** და ამიტომაც თავიდანვე იყო არასავალდებულო. საბჭომ გაცნობიერებულად შეასრულა არარსებული ვალდებულება და აღარ შეეძლო უკან მოეთხოვა ეს შესრულება. საბჭოს არ მოსვლია შეცდომა ვალდებულებაში. მიუხედავად ამისა, სასამართლომ მაინც მიანიჭა საბჭოს უკან მოთხოვნის უფლება. მოცემული გადაწყვეტილების სავარაუდო დასაბუთებას წარმოადგენდა ის გარემოება, რომ საბჭო

კონცეპტი საკმაოდ ბუნდოვანია. გაურკვეველია, ვრცელდება თუ არა ის ყველა ვალდებულებაზე, თუ მხოლოდ საჯარო ხელისუფლების მიერ ნაკისრ ვალდებულებებზე.²³

„ვალდებულებაში შეცდომის“ გარდა, უკუ-მოთხოვნის საფუძველად, ასევე, სხვა ტიპის შეცდომის მიჩნევის მაგალითია **Morgan v. Ashcroft**-ი და მასთან დაკავშირებით გაჩაღებული დისკუსია. მოცემულ საქმეში მოსარჩელემ შეცდომით გადაიხადა სანაძლეოთი ნაკისრი ვალდებულება ზედიზედ ორჯერ. სანაძლეო გარიგებას, მიუხედავად იმისა, რომ არ იყო არაკანონიერი, არ ჰქონდა სამართლებრივი ძალა. თუმცა სასამართლომ მოსარჩელეს (გადამხდელს) მაინც უარი უთხრა რაიმე თანხის უკან დაბრუნებაზე. დღეს ეს გადაწყვეტილება არასწორად არის მიჩნეული (სანაძლეო ვალდებულების თავისებურებებს თუ არ გავითვალისწინებთ). თუ ის არასავალდებულო გარიგება, რომლის შესრულებასაც ისახავდა მიზნად გადამხდელი, საერთოდ არ არსებობს, მაშინ უკან მოთხოვნა შესაძლებელი უნდა იყოს შეცდომისაგან დამოუკიდებლად.²⁴ გერმანიასა და საქართველოში სანაძლეო ვალდებულება არის ე. წ. ნატურალური ვალდებულება (მდრ. გსკ-ის 762 და სკ-ის 951-ე მუხლი), რომლის შესრულების სასამართლო წესით მოთხოვნა შეუძლებელია, თუმცა, ნებაყოფლობით შესრულების შემთხვევაში, წარმოადგენს მიღებულის შენარჩუნების სამართლებრივ საფუძველს. მაგრამ სანაძლეო გარიგება ვერც ერთ შემთხვევაში ვერ იქნება ნაკისრი ვალდებულების ორმაგი ოდენობის შენარჩუნების საფუძველი. **Morgan v. Ashcroft**-ში მოსამართლე ვილფრიდ გრინი თავის გადაწყვეტილებას (უკუ-მოთხოვნაზე უარს) ასაბუთებდა იმ მამის მაგალითით, რომელიც ფიქრობს, რომ მისი შვილი მძიმე ფინანსურ მდგომარეობაშია, მისცემს მას ფულს, მოგვიანებით კი აღმოაჩენს, რომ ეს სიმართლეს არ შეესაბამება; რა თქმა უნდა, მას არ ექნება ამ

მოქმედება მორალური ვალდებულების საფუძველზე და სასამართლომ ერთმანეთს გაუთანაბრა მორალურ და სამართლებრივ ვალდებულებებში შეცდომები.

²³ **Meier**, in: **Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment**, ზემოთ სქ. 17, 41.

²⁴ **Meier**, in: **Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment**, ზემოთ სქ. 17, 43.

თანხის უკან მოთხოვნის უფლება.²⁵ ინგლისში ნაჩუქრობა შესრულებამდე არ არის მბოჭავი ხელშეკრულება *consideration*-ის არარსებობის გამო. ამიტომაც მამას მაინც არ ექნება უკუმოთხოვნის უფლება, რადგან მას არ მოსვლია შეცდომა ვალდებულებაში – მან იცოდა, რომ არ იყო ვალდებული გადაეხადა.²⁶

კონტინენტური სამართლის სისტემებში, მაგალითად, გერმანიაში, მამის მიერ შვილის დასაჩუქრების შემთხვევა საერთოდ არ მოექცეოდა უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის მონესრიგების სფეროში.²⁷ თუ ჩუქების ხელშეკრულება ნამდვილია და არ არსებობს მისი შეცილების (მაგ., მოტყუების გამო) ან საფუძვლის მოშლის (სკ-ის 398-ე მუხლი) გამამართლებელი გარემოება, კონდიქციური მოთხოვნა, რა თქმა უნდა, დაუშვებელი იქნება (გამონაკლისი: *condictio ob rem*, სკ-ის 977-ე მუხლი, რაც აქ სახეზე არ იყო). თუმცა გაუგებარია, თუ როგორ შეიძლება ამ მაგალითზე დაყრდნობით შეცდომით მეორეჯერ გადახდილი²⁸ სანაძლეო თანხის უკუმოთხოვნის გამორიცხვა. ამ პრობლემას დღეს ინგლისური სამართალიც აღიარებს.²⁹

ინგლისურ სამართალში ასევე არაცალსახაა იმ შეცდომის ზუსტი წინაპირობები, რომლებიც გადამხდელს უკან მოთხოვნის უფლებას ანიჭებენ.

ერთი მოსაზრების მიხედვით, ნებისმიერი მიზეზ-შედეგობრივი შეცდომა უკან მოთხოვნის უფლების მომნიჭებელია.³⁰ თუმცა, ამის გარდა, უკან მოთხოვნა შესაძლებელია სხვა შემთხვევაშიც, როდესაც არასწორი აღმოჩნდა გადამხდელის მოლოდინი, მაგრამ, თუ ა უხდის საქველმოქმედო ორგანიზაციას, რადგან მიიჩნევს, რომ მისი სოფლის მერმაც და მოძღვარმაც გაიღეს ეს ქველმოქმედება,³¹ აქ კონდიქციური მოთხოვნა არ გამოიყენება, რადგან გამცემის მცდარი წარმოდგენა ითვლება უმნიშვნელო შეცდომად მოტივში (გერმანული ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ); უკუმოთხოვნისათვის კი აუცილებელია, რომ შეცდომა იყოს „სერიოზული“³² – დაუშვებელია მჩუქებელმა გამოიხმოს საჩუქარი, მხოლოდ იმიტომ, რომ შემდეგში ნანობს ამ საჩუქარს.³³

ცალკეა განსახილველი ე. წ. „სამართლებრივი შეცდომის“ საკითხი, ანუ შემთხვევა, როდესაც პირი ასრულებს, მიუხედავად იმისა, რომ სამართალი მის ამ ვალდებულებას არამბოჭავად მიიჩნევს. მაგალითად, მსესხებელი შეთანხმების თანახმად აბრუნებს 16 პროცენტთან სესხს, მიუხედავად იმისა, რომ კანონი 12-ზე მეტი პროცენტის შეთანხმებას არანამდვილად მიიჩნევს. ამ შემთხვევაში სასამართლომ ჩათვალა, რომ კანონს არ ჰქონდა დამცავი ფუნქცია და მოსარჩელე, რომელმაც ნებაყოფლობით გადაიხადა, იმყოფებოდა მხოლოდ სამართლებრივ შეცდომაში, რაც არ ანიჭებს მას უკან მოთხოვნის უფლებას. 12 პროცენტისანი

²⁵ *Morgan v Ashcroft* [1938] 1 KB 49 (CA).
²⁶ ამ ტიპის შემთხვევებიდან და არგუმენტებიდან კარგად ჩანს, თუ რითია განპირობებული ბრალდება „გადაღბნილ სისტემატიკაში“, რასაც ინგლისურ და ზოგადად ანგლო ამერიკულ უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალს უყენებენ ხოლმე. ინგლისში ჩუქება არამბოჭავი გარიგებაა, მაგრამ თუ შესრულდა, მბოჭავია, თუმცა არა იმიტომ, რომ სამართალი შესრულების შემდეგ მას ასეთად აღიარებს, არამედ იმიტომ, რომ „ვალდებულებაში შეცდომის“ არარსებობის გამო მჩუქებელი გადაცემულს უკან ველარ მოითხოვს. უსაფუძვლო გამდიდრების გამოყენებით, „პრაქტიკულად“ იმავე შედეგამდე მისვლა, რაც, წესით, სახელშეკრულებო სამართლის დოგმატიკით უნდა საბუთდებოდეს, საკმარის პრობლემურია. იხ. გარიგებისმიერი და უკუმოთხოვნის სიბრტყეების ერთმანეთში აღრევასთან დაკავშირებით ქვემოთ.
²⁷ *Meier*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 17, 44.
²⁸ *რუსიაშვილი*, *სარეფორმო წინადადება*, ზემოთ სქ. 2, 129-ე და მომდევნო გვერდი და იქ მითითებული ლიტერატურა.
²⁹ *Meier*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 17, 50.

³⁰ *Meier*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 17, 50.
³¹ *Ogilvie v. Littleboy* (1893) 13 TLR 399.
³² *Meier*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 17, 50.
³³ იხ. *Wilson v. Thornbury* (1875) LR 10 Ch App 239: მოსარჩელემ გადასცა მოპასუხეს 300 ფუნტი მის ქორწინებასთან დაკავშირებით. ორივე მხარე მიიჩნევდა, რომ მოპასუხეს ქორწინება დააკარგვინებდა წლიურ ქირასა და ბინით სარგებლობის უფლებას. სინამდვილეში მოპასუხე იყო ბინის მესაკუთრე და მხოლოდ წლიურ ქირას კარგავდა. სასამართლომ ამ შემთხვევაში ჩათვალა, რომ სახეზე გვექონდა „უბრალოდ, ნებაყოფლობითი ნაჩუქრობა, რომელიც ემყარებოდა საერთო მცდარ წარმოდგენს და რომლის დაბრუნებაც გამორიცხული იყო“.

შეზღუდვა ემსახურებოდა მხოლოდ შეთანხმების იძულებით შესრულების შეზღუდვას.³⁴

გერმანიაში ეს ე. წ. სამართლებრივი შეცდომა ითვლება ჩვეულებრივ შეცდომად გსკ-ის 814-ე პარაგრაფის (სკ-ის 976-ე II გ) მუხლი) მიხედვით და უკუმოთხოვნა ამ შემთხვევაშიც დასაშვებია. შემთხვევები, როდესაც არანამდვილი ვალდებულების შესრულება უნდა დარჩეს მიმღებს, წყდება სხვა პრინციპების საფუძველზე, მაგალითად, გსკ-ის 817 2 პარაგრაფის (სკ-ის 976-ე II დ) მუხლი) მიხედვით ან ე. წ. ნატურალური ვალდებულების კონცეპტის მეშვეობით. ამის საპირისპიროდ, ინგლისში სამართლებრივი შეცდომა არ წარმოადგენს უკან მოთხოვნის უფლების მომნიჭებელ შეცდომას. თუმცა, საბოლოო ჯამში, ეს მიდგომა არასწორად არის აღიარებული დასაბუთების კუთხით. სამართლებრივი შეცდომაც არის შეცდომა და უკან მოთხოვნის უფლება გამოირიცხება არა შეცდომის ტიპის გამო, არამედ სამართლებრივი საფუძვლის არსებობის მიზეზით – გარკვეული ვალდებულებების იძულებით შესრულების მოთხოვნა დაუშვებელია, თუმცა, ნებაყოფლობით შესრულების შემთხვევაში, იძლევიან მიღებულის შენარჩუნების სამართლებრივ საფუძველს. არსებობს შემთხვევები, როდესაც, მიუხედავად ვალდებულების არამბოჭაობისა თუ არანამდვილობისა, შესრულება უნდა დარჩეს მიმღებს (იხ. დეტალურად ქვევით).

მოყვანილ მაგალითებზე ზედაპირული თვალის ერთი შევლებაც კი საკმარისია, რათა დავაფიქსიროთ ფუნდამენტური განსხვავება ანგლო-ამერიკულ (ამ შემთხვევაში: ინგლისურ) და კონტინენტურევროპულ (არა მხოლოდ გერმანულ) გადაწყვეტებს შორის. კონტინენტური ევროპის მართლწესრიგებში ზემოთ მოყვანილი შემთხვევების საკმაოდ დიდი ნაწილი გარიგების სიბრტყეში მოთავსებულ პრობლემებს ეხება და გარიგებების სამართლის წესებით (შეცილება, საფუძვლის მოშლა და ა. შ.) იქნებოდა გადაწყვეტადი. ამასთან, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გერმანული სამართლის ოჯახის ქვეყნები იცნობენ ასევე „შესრულებაში შე-

ცდომას“ (სკ-ის 976 II გ) მუხლი), რომელიც უკვე უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის ნაწილს წარმოადგენს, როგორც კონდიქციური მოთხოვნის ნეგატიური (და არა – პოზიტიური) წინაპირობა.

ანგლო-ამერიკული სამართლის გაგებით, „შეცდომის“ ფარგლებში საერთოდ არ არის გამიჯნული ერთმანეთისაგან გარიგებაში და შესრულებაში შეცდომები. რატომ შეიძლება იყოს ეს გამიჯვნა აქტუალური, მაშინ როდესაც ანგლო-ამერიკული სამართალიც მეტწილად წარმატებით ძლევს პრაქტიკაში წარმოშობილ პრობლემებს? ამაზე პასუხი საკმაოდ მარტივია: სამართალი არ არის მხოლოდ მარტივი შემთხვევების გადაწყვეტის ინსტრუმენტი, სადაც შედეგი თავიდანვე ნათელია ხოლმე. სამართლებრივი ფიგურების მოწყობა აქტუალური ხდება სწორედ მაშინ, როდესაც ეს შედეგი და გადაწყვეტის გზა სწორედ რომ არ არის ცხადი. მაგალითად, *Morgan v. Ashcrof*-ში მართებულად აღნიშნავს სასამართლო, თუ მამამ, რომელიც შვილის ფინანსური მდგომაროების შესახებ არასწორი წარმოდგენის საფუძველზე ჩუქნის მას რაიმეს, ეს საჩუქარი მან უკან ვერ უნდა მოითხოვოს. თუმცა ეს საბუთდება არა იმიტომ, რომ გარიგება ნამდვილია, არამედ იმიტომ, რომ მამას შეცდომა არ მოსვლია. მაგრამ ამ შემთხვევაში მხოლოდ კონდიქციური მოთხოვნის გამოირიცხვის საფუძველზე შვილისათვის ნივთის დატოვება ამ კაზუსის მხოლოდ ნახევრად გადაწყვეტის ტოლფასია. გარიგების ნამდვილობა ეხება არა მხოლოდ კონდიქციური უკუმოთხოვნის საკითხს, არამედ აგრეთვე იმას, უნდა მოიპოვოს თუ არა დასაჩუქრებულმა გადაცემულ ნივთზე საკუთრება. რა უნდა მოხდეს მაშინ, თუ მამა სხვისი ნივთით დაასაჩუქრებს შვილს? შეძლებს თუ არა შვილი ამ საკუთრების კეთილსინდისიერად მოპოვებას? ეს არის ის საკითხი, რომლის გადაწყვეტაც გარიგების ნამდვილობაზე გადის და მას კონდიქციური მოთხოვნის გამოირიცხვა-არგამოირიცხვასთან ნაკლები საერთო აქვს.³⁵

³⁴ *J & S Holdings Pty Ltd v NRMA Insurance Ltd (1982) 41 ALR 539.*

³⁵ ჩვეულებრივ, ამ კონტექსტში ახსენებენ ასევე შემთხვევას, როდესაც მხარეებს შორის სადავოა ვალდებულების არსებობა. თუმცა ერთი მხარე, საბოლოოდ, იხდის, რათა თავიდან აიცილოს სარჩელი.

2. failure of consideration – ნამდვილი და არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევა

გერმანიაში, სანამ ხელშეკრულება ნამდვილია, გამოორიცხულია უსაფუძვლო გამდიდრების წესების გამოყენება. საპირისპირო ვალდებულების დარღვევა-არშესრულება იძლევა მხოლოდ ხელშეკრულებიდან გასვლისა და არა – განხორციელებული შესრულების უსაფუძვლო გამდიდრების წესების მიხედვით უკან მოთხოვნის უფლებას. განსხვავებულ მიდგომას ირჩევს ინგლისური სამართალი. აქ შესაძლებელია, ასევე, ნამდვილი ხელშეკრულების შემთხვევაში, საპირისპირო შესრულების ჩაშლის (failure of consideration) დროს, უკვე განეული შესრულების უსაფუძვლო გამდიდრების წესებით უკან გამოთხოვა. ამგვარად, consideration-ის ჩაშლა არის გაუმართლებელი ფაქტორი.³⁶ მაგალითად, თუ მოსარჩელემ იყიდა მოპასუხისაგან მანქანა და გამყიდველმა არ შეასრულა გადაცემის ვალდებულება, consideration-ი ჩაიშალა, რადგან მოსარჩელემ არ მიიღო ის სარგებელი, რომლის მიღებასაც

გეგმავდა. თუმცა consideration შეიძლება არ ჩაითვალოს ჩაშლილად, მიუხედავად მისი სრულად არშესრულებისა, თუ მოპასუხემ ის ნაწილობრივ მაინც შეასრულა, მაგალითად, დაიწყო შეპირებული გემის მშენებლობა.³⁷ შესაბამისად, იმისათვის, რათა მიმღები ჩაითვალოს უსაფუძვლოდ გამდიდრებულად, consideration-ი უნდა ჩაიშალოს სრულებით (total failure of consideration). მისი მხოლოდ ნაწილობრივ ჩაშლა, ჩვეულებრივ, უკან მოთხოვნის საფუძველად არ ითვლება.³⁸

Consideration-ის სრულად ჩაშლა სახეზე ასევე მაშინ, როდესაც მისი მხოლოდ ერთი ნაწილი სრულდება, მაგრამ სწორედ შეუსრულებელი ნაწილი წარმოადგენს მის მთავარ მოტივს. გარდა ამისა, სრული ჩაშლა შესაძლებელია ასევე შესრულების განხორციელების შემთხვევაშიც.³⁹ მაგალითად, ერთიანი ხელშეკრულების დროს, რომლის ნაწილობრივ შესრულების მიმართ კრედიტორს ინტერესი არ აქვს. ამ დროს consideration-ი ხელშეკრულების მხოლოდ სრულად შესრულებისას წარმოიშობა. ამიტომაც, მიუხედავად იმისა, რომ მოსარჩელე იღებს გარკვეულ სარგებელს ხელშეკრულებიდან, ეს სარგებელი მხოლოდ „შემთხვევითია“ და არა ის, რის მიღებასაც ისახავდა მიზნად მოსარჩელე თავისი შესრულების სანაცვლოდ.

ამ ტიპის შემთხვევითი სარგებლის პრობლემას ეხება Rowland v Divall -შემთხვევა.⁴⁰ მოსარჩელემ, რომელიც იყო მანქანებით მოვაჭრე, იყიდა მოპასუხისაგან მანქანა 334 ფუნტად, რომელიც მან გადაღება მანქანა, დააყენა თავის სალონში და ორი კვირის შემდეგ გაყიდა კიდევ 400 ფუნტად. ორი თვის შემდეგ მანქანა

შემდეგში, აღმოაჩინეს რა ვალდებულების არარსებობას, უკან ითხოვს გადახდილს. გერმანიაში, აქ, უკან მოთხოვნა გამოორიცხული არ არის იმ საბაბით, რომ შემსრულებელი ამ შემთხვევაში პოზიტიურ ცოდნას ფლობდა. თუმცა, ცალკეულ შემთხვევებში, მეორე მხარის ნდობიდან გამომდინარე, შეიძლება გამოორიცხოს უკან მოთხოვნის უფლება მაშინ, როდესაც მეორე მხარეს შეეძლო მიეჩნია, რომ შემსრულებელს სურდა, მიმღებს შეენარჩუნებინა მიღებული, სამართლებრივი საფუძვლისაგან დამოუკიდებლად (რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 2, 24-ე და მომდევნო გვერდები). ამის საპირისპიროდ, ინგლისში მოქმედებს პრინციპი – „იდავე ან დათანხმდი“ (Meier, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 17, 59). თუ მოთხოვნის ადრესატს სურს, შეინარჩუნოს გადახდაზე უარის თქმის უფლება, მაშინ უნდა ჩაებას სამართლებრივ დავაში. წინააღმდეგ შემთხვევაში უკან ვერ მოითხოვს შესრულებას. თუმცა დათანხმება არ შეიძლება გაუთანაბროთ ნებაყოფლობით გადახდას, რომელიც გამოორიცხავდა შეცდომას. ეს შემთხვევა არ ჯდება სამართლებრივი შეცდომის ან რომელიმე სხვა შეცდომის კატეგორიაში. აქაც, ისე როგორც გერმანიაში, რეალურად სხვა მოსაზრებაა გადაწყვეტი, კერძოდ, მეორე მხარის ნდობის დაცვა.

³⁶ G. Virgo, Failure of consideration: myth and meaning in the English law of Restitution, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 2, 104.

³⁷ Stocznia Gdanska SA v Latvian Shipping Co and Others. თუმცა, როგორც ამავე გადაწყვეტილებაში აღნიშნა ლორდმა გოფმა, ნებისმიერი მოქმედება არ არის საკმარისი consideration-ის დასადასტურებლად. მაგალითად, თუ გარიგება იყო გემის მხოლოდ ნასყიდობასთან დაკავშირებით დადებული. მაშინ გემის მშენებლობის დაწყება არ დაადასტურებდა consideration-ის არსებობას. განსხვავებით მოცემული შემთხვევისაგან, როდესაც გარიგებით ნაკისრი ვალდებულება მდგომარეობდა, როგორც ნივთის დამზადებაში, ისე მის მიყიდვაში.

³⁸ Virgo, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 36, 116.

³⁹ Virgo, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 36, 112-114.

⁴⁰ Rowland v Divall [1923] 2 KB 500.

პოლიციის მიერ იქნა ჩამორთმეული და, როგორც მოპარული, დაუბრუნდა მესაკუთრეს. მოსარჩელემ დაუბრუნა კლიენტს 400 ფუნტი და აღძრა სარჩელი მოპასუხის წინააღმდეგ, ნასყიდობის შესახებ კანონის საფუძველზე (**the Sale of Goods Act**). სასამართლომ მიიჩნია, მოპასუხეს არ ჰქონდა უფლება გაეყიდა მანქანა, რადგან მან ვერ მოიპოვა საკუთრება ქურდისაგან. მესაკუთრედ დარჩა ნივთის თავდაპირველი პატრონი, ხოლო ამ შემთხვევაში მანქანით სარგებლობა იყო შემთხვევითი სარგებელი, რომელიც **total failure of consideration**-ს ვერ გამოიწვხავდა. სასამართლომ ამავდროულად არაანაზღაურებადად მიიჩნია მოსარჩელის მიერ ნივთზე განეული დანახარჯები.

მოცემული შემთხვევა, ფაბულის მიხედვით, ერთი შეხედვით, საკმაოდ ჰგავს გერმანული სასამართლოს გადაწყვეტილებას, რომელიც დღეს უკვე ამ კონტექსტში ქრესტომათიულ მაგალითად არის ქცეული. საქმე ეხება **Jungbullenfall**-ს⁴¹: ქურდმა მოპარა გლესს ორი ბულა და მიჰყიდა ისინი 1.701 გერმანულ მარკად ძეხვეულის მწარმოებელს, რომელმაც ჩათვალა, რომ ქურდი იყო ნივთის მესაკუთრე და გადაამუშავა ცხოველები თავის საწარმოში. ქურდის წინააღმდეგ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა თავიდანვე არ განიხილებოდა, მისი უგზო-უკვლოდ გაუჩინარების გამო, რის გამოც ბულების მესაკუთრე მწარმოებლისაგან ითხოვდა ანაზღაურებას. მის ამ მოთხოვნას გერმანული სამართლის კონდიციური თუმცა არსენალიდან მხოლოდ ხელყოფის კონდიცია შეესატყვისებოდა. ხელყოფის კონდიციის გამოყენება მაშინ არის შესაძლებელი, როდესაც გამდიდრება მიმდებს არ მიუღია ვინმესგან შესრულებით⁴² – სუბსიდიარულობის დოგმა.⁴³ მაგრამ მოცემულ შემთხვევაში გერმანულმა სასამართლომ ეს დოგმა სრულებით მართებულად და დამაჯერებლად გადალახა.⁴⁴

⁴¹ BGHZ 55, 176.

⁴² BGHZ 40, 278.

⁴³ გ. რუსიაშვილი/დ. ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, თბილისი 2016, 117-ე და მომდევნო გვერდები.

⁴⁴ იხ. დეტალურად რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 43, 123-ე და მომდევნო გვერდი.

თუმცა **Rowland v Divall** და **Jungbullenfall**-ი მსგავსება მხოლოდ ზედაპირულია, უფრო ზუსტად, განპირობებულია ფაბულის მსგავსებით და იმით, რომ სასამართლომ ორივე შემთხვევაში უსაფუძვლო გამდიდრებისმიერ მოთხოვნაზე იმსჯელა. გერმანული პერსპექტივიდან **Rowland v Divall**-ის ხელყოფის კონდიციის კონსტელაციაში მოქცევა მხოლოდ მაშინ იქნებოდა გამართლებული, თუ მოთხოვნის წამყენებელი იქნებოდა მესაკუთრე, რომელსაც მანქანა მოჰპარეს. მაგრამ გამყიდველსა და მყიდველს შორის ურთიერთობაში, როდესაც ნასყიდობის ხელშეკრულება ჯერ კიდევ ნამდვილია, მიუხედავად მისი დარღვევისა,⁴⁵ შეიძლება დადგეს მხოლოდ სახელშეკრულებო ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის ან გასვლის საფუძველი, მაგრამ ვერც ერთ შემთხვევაში ვერ დადგება კონდიციური მოთხოვნის გამოყენების საკითხი. მიუხედავად ამისა, ინგლისური და ზოგადად ანგლო-ამერიკული პერსპექტივიდან⁴⁶, გაუგებარი ჩანს, თუ რატომ უნდა მიენიჭოს მნიშვნელობა იმას, ნასყიდობა ნამდვილია თუ არა, თუ შედეგად ნასყიდობის ფასი მაინც უნდა დაბრუნდეს. ეს პრინციპული არგამიჯვნა ნამდვილი და არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევის მოდუსებს შორის, იმ არგუმენტით, რომ „უკუქცევა უკუქცევაა“, მხოლოდ ერთი შეხედვით ჩანს მარტივ და პრაქტიკულ გადაწყვეტად. გასვლისა (სკ-ის 352-ე და მომდევნო მუხლები) და კონდიციისმიერი (სკ-ის 976-ე და მომდევნო მუხლები) უკუქცევის ერთმანეთისაგან გამიჯნულ და დამოუკიდებელ რეგულატორულ კომპლექსებად ჩამოყალიბებას საფუძვლად უდევს ის მოსაზრება, რომ ნამდვილი და მხოლოდ (გასვლის შედეგად) „დამთავრებული“ ხელშე-

⁴⁵ გაბატონებული მოსაზრებით, საკუთრების ვერგადაცემა ნასყიდობის ფარგლებში წარმოადგენს შეუსრულებლობას და არა მხოლოდ ნაკლოვან შეუსრულებლობას გ. რუსიაშვილი, ვალდებულებითი სამართლის ზოგადი ნაწილი, კაზუსების კრებული, თბილისი 2020, 196.

⁴⁶ იხ. ამერიკულ სამართალში რესტიტუციური (კონდიციური) მოთხოვნის, როგორც დარღვეული ხელშეკრულების უკუქცევის მთავარ ინსტრუმენტად აღიარების კრიტიკასთან დაკავშირებით **A. Kull, Restitution as a Remedy for Breach, Southern California Law Review 1994 (67), 1465**; **A. Kull, Disgorgement for Breach, the „Restitution Interest“ and the Restatement of Contracts, Texas Law Review 2001 (79), 2021**.

კრულების უკუქცევა უნდა მოხდეს სხვაგვარად, ვიდრე თავიდანვე არანამდვილი ხელშეკრულებისა. ნამდვილი ხელშეკრულება, რომელიც მოგვიანებით მთავრდება, ამ დამთავრების მომენტამდე მხოჭვია და სავალდებულოს ხდის მხარეთა შორის მიღწეულ ყველა შეთანხმებას, რაც წარმოადგენს კიდევ კერძო ავტონომიის პრინციპის თანმიმდევრულ გატარებას. ეს პრინციპი, პირველ რიგში, გულისხმობს იმას, რომ პირი შებოჭილია მის მიერ გამოხატული ნებით, თუ არ არსებობს განსაკუთრებული საფუძველი მისი ამ ბოჭვისაგან გათავისუფლებისა. ამ მიზანს ეხმიანება, მაგალითად, სკ-ის 352 III მუხლი, რომლის მიხედვითაც, უკან დასაბრუნებელი ნივთის განადგურებისას, გასვლის შემდეგ ღირებულების ანაზღაურება ხდება მხარეთა მიერ შეთანხმებული ღირებულების⁴⁷ მიხედვით⁴⁸ – გამომდინარე იქიდან, რომ ხელშეკრულება ნამდვილია, მხარეები შებოჭილნი არიან მათ მიერ მიღწეული კერძო ავტონომიური შეთანხმებით ასევე გასვლის ფარგლებშიც. ეს გადაწყვეტა სრულებით შეუსაბამო იქნებოდა კონდიქციური სამართლის მიზანთან: აღადგინოს **status quo**, რომელიც იარსებებდა ქონების უსაფუძვლო გადადინების გარეშე. ამიტომაც კონდიქციური სამართლის ფარგლებში ანაზღაურდება განადგურებული ნივთის ობიექტური ღირებულება (სკ-ის 979 II მუხლი) და არა ხელშეკრულებით შეთანხმებული.

გასვლისმიერი უკუქცევის ფარგლებში ჰარმონიულად თავსდება სკ-ის 352 IV გ) მუხლი (*diligentia quam in suis*),⁴⁹ რომლის მიხედვითაც, თუ მხარე გადის ხელშეკრულებიდან მეორე მხარის მიერ ვალდებულების დარღვევის საბაბით (კანონისმიერი გასვლის უფლება), მაშინ ის არ ანაზღაურებს განადგურებული ნივთის ღირებულებას სკ-ის 352 II გ) მუხლის მიხედვით, თუ ნივთს ისეთივე გულისხმიერად

(უფრო ზუსტად: არაგულისხმიერად) ექცეოდა, როგორც თავის სხვა ნივთებს ექცევა ხოლმე. მოცემული დანაწესი ფაქტობრივად ათავისუფლებს დამრღვევი პირის კონტრაჰენტს ღირებულების ანაზღაურების ვალდებულებისაგან, თუ მან ნივთი მსუბუქი გაუფრთხილებლობით⁵⁰ გაანადგურა, რაც წარმოადგენს სანქციას ხელშეკრულების დარღვევისათვის და იმის გარანტიას, რომ ხელშეკრულების დამრღვევი პირი გასვლიდან არ მიიღებს იმას, რაც არ უნდა მიეღო ხელშეკრულებით.⁵¹ ამის საპირისპიროდ, ორმხრივი არანამდვილი გარიგების კონდიქციით უკუქცევისას, მოქმედებს სალდოს თეორია (სკ-ის 979 IV მუხლი)⁵², რომლის მიხედვითაც კონდიქციის მოვალემ ნივთის მასთან განადგურების შემდეგაც უნდა აანაზღაუროს მისი ღირებულება და მხოლოდ აბსოლუტურ საგამონაკლისო შემთხვევებში თავისუფლდება ამისგან.⁵³ ეს, რა თქმა უნდა, არათანაზომადია სკ-ის 352 II გ) მუხლის ზოგად წესთან, რომლის

⁵⁰ რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნიგნი III, ჭანტურია (რედ.), 2019, მუხ. 352 ველი 22.

⁵¹ მოცემული დანაწესის გარეშე, ნივთის განადგურება და გასვლის შედეგად წარმოშობილი ურთიერთობის ფარგლებში მისი ღირებულების ანაზღაურება, მთელ რიგ შემთხვევებში, დამრღვევ მხარეს მიანიჭებდა იმას, რაც უნდა მიეღო ხელშეკრულებით, მიუხედავად მისი მხრიდან ვალდებულების დარღვევისა. მაგალითად: ბუგავენის ა-ს ფესხაცმელს, რომელიც არის ერთი ზომით პატარა, ვიდრე ა-ს მიერ შეკვეთილი. თუმცა სანამ ა ამას გამოარკვევდეს, ფესხაცმლის მორგებისას, (მისთვის დამახასიათებელი) მსუბუქი გაუფრთხილებლობით მოტეხავს მას ქუსლს. მოცემულ სიტუაციაში, თუ ა-ს გასვლის შემდეგ მოუწევდა ფესხაცმლის (ობიექტური) ღირებულების ანაზღაურება, შედეგად მივიღებდით, რომ ბ-ს ნაკლოვანი შესრულება დარჩებოდა „დაუსჯელი“, ის სხვა ზომის ფესხაცმლის მიწოდებისათვისაც მიიღებდა იმდენივეს, რასაც ჯეროვანი შესრულების შემთხვევაში, რაც გაუმართლებელია. ამ შედეგის თავიდან ასაცილებლად ა უნდა გათავისუფლდეს ღირებულების ანაზღაურების ვალდებულებისაგან სკ-ის 352 IV გ) მუხლის მიხედვით.

⁵² იხ. სალდოს თეორიასთან დაკავშირებით გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი I: შესრულების კონდიქცია, თბილისი 2017, 249-ე და მომდევნო გვერდები; რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 43, 157-ე და მომდევნო გვერდები.

⁵³ რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი I, იხ. ზემოთ 5152, 162; რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 42 43, 161-ე და მომდევნო გვერდები.

⁴⁷ 3000 ლარის ღირებულების მანქანის 5000 ლარად მიყიდვისას, თუ ეს მანქანა განადგურდა, გასვლის შემდეგ, ღირებულების ანაზღაურების სახით ანაზღაურდება 5000 ლარი და არა 3000

⁴⁸ რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნიგნი III, ჭანტურია (რედ.), 2019, მუხ. 352 მე-15 ველი.

⁴⁹ იხ. დეტალურად რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნიგნი III, ჭანტურია (რედ.), 2019, მუხ. 352 22-ე და მომდევნო ველები.

მიხედვითაც, ვალდებულების დამრღვევი პირის კონტრაჰენტი, ზოგადად, ყოველთვის თავისუფლდება ღირებულების ანაზღაურების ვალდებულებისაგან, ნივთის მსუბუქი გაუფრთხილებლობით განადგურების შემთხვევაში. განსხვავებით გასვლისაგან, კონდიქციისმიერი უკუქცევისას, რისი წინაპირობაც არის ბათილი ხელშეკრულება (რომლის დარღვევაც შეუძლებელია), ამ დარღვევისათვის სანქციონების მექანიზმის უკუქცევის სიბრტყეში გადმოტანა პრინციპულად დაუშვებელია.

გასვლისმიერი უკუქცევისას, სკ-ის 353-ე მუხლის მიხედვით, რესტიტუციის მოვალე ანაზღაურებს არა მხოლოდ რეალურად მიღებულ, არამედ ასევე ბრალეულად მიუღებელ სარგებელსაც, რაც ემყარება ორმხრივი რესტიტუციის პრინციპს – ასევე მეორე მხარესაც აქვს იდენტური ვალდებულება, თავის მხრივ, მის მიერ დასაბრუნებელი ნივთიდან ბრალეულად მიუღებელი სარგებლის ანაზღაურებისა. ამგვარი დანაწესი პრინციპულად წარმოუდგენელია უსაფუძვლო გამდიდრების ფარგლებში,⁵⁴ რომელიც არ ეხება მხოლოდ ორმხრივი გარიგების რესტიტუციას და ბრალეულად მიუღებელი სარგებლის ანაზღაურებითაც მხოლოდ არაკეთილსინდისიერ მიმღებს „სჯის“ (სკ-ის 981 II 1 მუხლი), რაც სრულებით არაკორელატურია სკ-ის 353-ე მუხლის გამოყენების სფეროსთან და მიზანთან.

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ გასვლასა და კონდიქციურ სამართალს აქვთ ერთმანეთისაგან სრულებით განსხვავებული გამოყენების სფერო, რაც განპირობებულია იმით, რომ ერთი არის ნამდვილი, ხოლო მეორე კი არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევის ინსტრუმენტი. ამ განსხვავების ვერდანახვა და მათ შორის ყოველგვარი განსხვავების უარყოფა, სწორედ რომ, კერძოავტონომიური შეთანხმების სავალდებულობისა და მბოჭავი ხასიათის უარყოფაა, რის მოჩვენებით უზრუნველყოფასაც ცდილობენ ანგლო-ამერიკული სა-

სამართლოები, თუმცა რეალურად – საპირისპირო შედეგით.

3. არანამდვილი ხელშეკრულების შესრულება და დაცვითი ნორმის მიზანი

consideration-ის ჩაშლის საპირისპიროდ, მისი სრული არარსებობა, ჩვეულებრივ, არ წარმოადგენს დამოუკიდებელ გაუმართლებელ ფაქტორს, რადგან ანგლო-ამერიკული მართლწესრიგები არ იცნობენ უსაფუძვლობის ზოგად ცნებას და სწორედ მისი არალიარების გზით ცდილობენ გაემიჯნონ კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემებს, თუმცა ინგლისური სასამართლოს უკანასკნელი ტენდენცია უკვე სხვა მიმართულებით მიდის:

არანამდვილი შესრულება შეიძლება უკან იქნეს მოთხოვნილი (ფაქტობრივ გარემოებებში) შეცდომის საფუძველზე, როდესაც შემსრულებელს მოუვიდა შეცდომა არანამდვილობასთან დაკავშირებით. მაგრამ დღეს გამოთქმული ერთ-ერთი მოსაზრებით,⁵⁵ არანამდვილი ხელშეკრულება თვითონ წარმოადგენს გაუმართლებელ გარემოებას, კერძოდ, „no consideration“-ს.⁵⁶ ლიტერატურაში ეს მოსაზრება გაკრიტიკებულია, no consideration არის კონტინენტურეევროპული *condictio indebiti*-ს ექვივალენტი, რაც ინგლისურ სამართალში არ არსებობს და რისი აღიარებაც ინგლისელებს კაპიტულაციის ტოლფასად მიაჩნიათ. თუმცა ისეთ შემთხვევაში, როგორცაა *Eastwood v. Kenyon*⁵⁷, როდესაც მიცემული შეპირების ნამდვილობა ჩაიშალა consideration-ის არარსებობის, უფრო ზუსტად კი, იმის გამო, რომ ეს consideration უკვე ჩავლილი იყო, ერთი მოსაზრებით⁵⁸, ამ კაზუსის წარმოსახვითი მოდიფიკაციის შემთხვევაში, კერძოდ მაშინ, თუ მხარე, რომელიც არ იყო შებოჭილი, მაინც გადაიხდი-

⁵⁴ მათ შორის არც სალდოს თეორიის მიხედვით, შდრ. *რუსიაშვილი*, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი I, იხ. ზემოთ სქ. 52, 186-ე და მომდევნო და 229-ე გვერდები.

⁵⁵ *Westdeutsche Landesbank Girozentrale v Islington LBC* [1996] UKHL 12.

⁵⁶ *Meier*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 17, 68.

⁵⁷ შდრ. გ. *რუსიაშვილი*, კაზუსები სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბილისი 2015, 75.

⁵⁸ იხ. ამასთან დაკავშირებით *Th. Krebs*, In defence of unjust factors, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 2, 97.

და, მისი უკუმოთხოვნის საფუძვლად სწორედ ეს არარსებული consideration-ი გამოდგებოდა.

4. იძულება და მოტყუება, როგორც გაუმართლებელი ფაქტორი

იძულება და მოტყუება, (მეორე მხარის სისუსტის) ექსპლუატაციასთან ერთად (duress, fraud, exploitation), ანგლო-ამერიკული სამართლის ტრადიციაში, ასევე, წარმოადგენენ გაუმართლებელი ფაქტორის ერთ-ერთ სახეს.⁵⁹ ერთი მოსაზრების მიხედვით, ამ გაუმართლებელი ფაქტორის შემთხვევაში, გადამწყვეტია მოსარჩელის (იძულებულის, მოტყუებულის, ექსპლუატირებულის) ნების ნაკლი შესრულების განხორციელებისას, რომელიც გამონვეულია ამ ფაქტორთაგან ერთ-ერთით. მოპასუხის ბრალის არსებობა-არარსებობა ამ ნების ნაკლის გამონვევისას უმნიშვნელოა.⁶⁰ თუმცა, მეორე მოსაზრებით, მხოლოდ მოსარჩელის ნების ნაკლი არ არის საკმარისი, აუცილებელია მოპასუხემ გამოიწვიოს ეს ნაკლი, ან მან იცოდეს ნაკლის შესახებ.⁶¹ არ არის საკმარისი, რომ მოსარჩელემ მიუთითოს მცდარ წარმოდგენებზე ან დაუშვებელ ზემოქმედებაზე, რამაც განაპირობა მისი ნების გამოხატვა, საჭიროა მან დაამტკიცოს, მოპასუხის პოზიტიური ცოდნა.⁶² იძულება, მოტყუება და ექსპლუატაცია რეალურად წარმოადგენენ არა სამ დამოუკიდებელ გაუმართლებელ ფაქტორს, არამედ ერთიანი ფაქტორის სამ კონკრეტულ გამოვლინებას, რომლის ფარგლებშიც გამოყოფენ შემდეგ ტენიკურ ქვეკატეგორიებს.

⁵⁹ გერმანია/საქართველო: იძულებით თუ მოტყუებით გამოხატული ნების გამოხატვაც ნამდვილია შეცილებამდე და თუ შეცილების შედეგად არ ხერხდება შესრულების საფუძვლად მდებარე გარიგების გაქრობა, მაშინ უმნიშვნელოა, უშუალოდ შესრულებისას გამოიყენა თუ არა მიმღებმა იძულება ან მოტყუება (თუმცა შდრ. სკ-ის 978-ე მუხლი).
⁶⁰ M. Chen-Wishart, In defence of unjust factors: a study of rescission for duress, fraud and exploitation, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 2, 164.
⁶¹ Chen-Wishart, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 60, 164.
⁶² Barclays Bank Plc v Boulter and Another: HL 26 Oct 1999.

ა) არაკეთილსინდისიერი შექენა

პირველ რიგში ეს არის „არაკეთილსინდისიერი შექენა“,⁶³ როდესაც მოპასუხე გაცნობიერებული და აქტიური ქმედებით აიძულებს მეორე მხარეს ხელშეკრულების დადებასა და მის შესრულებას. სამართალმა არ უნდა დაუშვას ამ გზით მოპოვებული ქონების შენარჩუნება. მოპასუხემ (კონდიქციის მოვალემ) ეს შეიძლება გააკეთოს მოტყუება/თაღლითობის გზით ან არამართლზომიერი ზემოქმედებით, რაც შეიძლება განპირობებული იყოს უშუალოდ არამართლზომიერი მოქმედებით, არამართლზომიერი მიზნით ან (არამართლზომიერი) ურთიერთკავშირით მოქმედებასა და მიზანს შორის. მაგალითად, მოსარჩელისათვის რაიმე ქმედების გამოძალვა სამართლებრივი დევნის წამოწყების მუქარით ან მისი საყვარელი ადამიანის სახელის გამტეხი ცნობების გახმაურებით^{64,65} გარდა ამისა, ამ ფაქტორის ქვეშ ერთიანდება ასევე სხვა ფორმით განხორციელებული აქტიური არაკეთილსინდისიერი ქმედება.⁶⁶

ბ) არაკეთილსინდისიერი მიღება

არაკეთილსინდისიერი მოპოვებისაგან ინგლისურ სამართალში მიჯნავენ „არაკეთილსინდისიერი მიღების“ შემთხვევას, როდესაც მოპასუხე აქტიურად არ ზემოქმედებს მოსარჩელეზე, თუმცა იღებს სარგებელს მოსარჩელის ხარჯზე „არაკეთილსინდისიერ გარემოებებში“ – მიუხედავად იმის გაცნობიერებისა, რომ მოსარჩელე არ გასცემდა ამ ქონებას და ის განეკუთვნება დაცულ ჯგუფს (მაგ., არასრულწლოვანია). მოპასუხის ქმედება შეიძლება გამოიხატოს შესაბამისი მიუკერძოებელი

⁶³ შდრ. Chen-Wishart, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 60, 166.
⁶⁴ Williams v Bailey (1866) LR 1 HL 200; Mutual finance Ltd v John Wetton & Sons Ltd [1937] 2 KB 389.
⁶⁵ რაც ქართული და გერმანული სამართლისათვისაც ნაცნობ პრობლემას წარმოადგენს, ოღონდ არა კონდიქციური სამართლიდან, არამედ გარიგებების შესახებ მოძღვრებიდან, იხ. რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, ჭანჭურია (რედ.), 2017, მუხ. 86 ველი 1.
⁶⁶ შდრ. Louth v Diprose (1992) 175 CLR 621.

რჩევის არმიცემაში, ან შესრულების კონკრეტული დეტალების არგამხელაში.⁶⁷

გ) სუსტთა დაცვა წინდაუხედაობისაგან

მესამე და ყველაზე მრავალრიცხოვან კატეგორიას განეკუთვნება ე. წ. „სუსტთა წინდაუხედაობისაგან დაცვის“ (Protection of vulnerable groups from improvidence) შემთხვევები. აქ საქმე ეხება ისეთ სიტუაციებს, როდესაც შესრულება არახელსაყრელია მოსარჩელისათვის და მოსარჩელე განეკუთვნება დაცულ პირთა ჯგუფს. პირველ რიგში, აქ სახსენებელია ე. წ. O'Brien-ის დოქტრინის შემთხვევები, მაგალითად, შემთხვევა, როდესაც გამსესხებელი იღებს მისი მოვალის ვალის უზრუნველყოფის საშუალებას იმ მესამე პირისაგან, რომელთანაც მოვალეს აკავშირებს ემოციური დამოკიდებულება.⁶⁸ გარდა ამისა, ამ კატეგორიის ქვეშ ექცევა კონსტელაციები, როგორცაა სავარაუდო⁶⁹ არამართლზომიერი ზემოქმედება, არაკეთილსინდისიერი ვაჭრობა, არასწორი წარმოდგენა (მეორე მხარის თაღლითობის გარეშე).

⁶⁷ თუმცა შდრ. *Smith v Hughes* (1871) LR 6 QB 597: ჰიუზი იყო საჯირითო ცხენების მწვრთნელი. სმიტმა მას მოუტანა ქერის ნიმუში, რის საფუძველზეც ჰიუზმა შეუკვეთა ამ ქერის გარკვეული რაოდენობა შესაბამის ფასად. ქერის მიწოდების შემდეგ ჰიუზმა განაცხადა, რომ ეს არ იყო ის ქერი, რომელიც მას მხედველობაში ჰქონდა. მას მხოლოდ ძველი ქერის შეძენა სურდა, რადგან ცხენები მხოლოდ ამ ქერს ჭამენ. ამის მაგივრად კი მან მიიღო ახალი, ჯერ კიდევ ნედლი ქერი. მართალია, სმიტის მიერ მანამდე, მოლაპარაკებისას ნაჩვენები ქერიც ნედლი იყო, თუმცა სმიტმა იცოდა ჰიუზის არასწორი წარმოდგენის შესახებ. ჰიუზმა უარი თქვა გადაეხადა სმიტისათვის, არასწორი წარმოდგენის შექმნისა და ამით შეცდომაში შეყვანას. სმიტმა კი მოითხოვა ხელშეკრულების შესრულება. სასამართლომ არ გაითვალისწინა ჰიუზის არცერთი არგუმენტი. დუმილი არ შეიძლება წარმოადგენდეს არასწორი წარმოდგენის შექმნას. სმიტს არ შეუყვანია ჰიუზი შეცდომაში ქერის თვისებასთან დაკავშირებით. რაც შეეხება თვითონ შეცდომას, ეს შეცდომა არ ეხებოდა ხელშეკრულების არსებით პირობას (ქერის სიძველე არ გამხდარა ხელშეკრულების არსებითი პირობა, ხელშეკრულება დაიდო ნიმუშის შესაბამის ქერზე) და წარმოადგენდა მხოლოდ შეცდომას ხარისხში.

⁶⁸ შდრ. *რუსიაშვილი*, სამოქალაქო კოდექსის ონლაინკომენტარი, მუხ. 892 ველი 20, <http://www.gccc.ge/> (31.03.2020).

⁶⁹ თუ ნამდვილი არამართლზომიერი ზემოქმედებაა სახეზე, მაშინ შემთხვევა პირველ ჯგუფს განეკუთვნება, იხ. ზემოთ.

სავარაუდო არამართლზომიერი ზემოქმედების ქვეშ ინგლისურმა სასამართლომ მოიაზრა შემდეგი შემთხვევა.⁷⁰ ალკარდი მისმა უწმინდესობამ ნიჰილმა გააცნო ქალბატონ სკინერს, რომელიც იყო თავი რელიგიური ორდენისა „უქონელთა პროტესტანტი დები“. ორდენი ყოველი წევრი ვალდებული იყო დაეცვა მორჩილებისა და სილატაკის აღთქმა. ორდენში გაერთიანებიდან სამი დღის შემდეგ, ქალბატონმა ალკარდმა მთელი თავისი ქონება უანდერდა ქალბატონ სკინერს და გადასცა ასევე სარკინიგზო კომპანიის აქციები, რაც მან ორდენის დეტოვების შემდეგ უკან მოითხოვა. მოსამართლე *ლინდლის* მოსაზრებით არამართლზომიერ მოქმედებას ჰქონდა ადგილი, თუმცა უკვე გასული იყო სასამართლო ხანდაზმულობის ვადა. ნებისმიერ შემთხვევაში, მოსარჩელეს შეეძლო საჩუქრის მხოლოდ იმ ნაწილის უკან მოთხოვნა, რაც ჯერ კიდევ მოეპოვებოდა მოპასუხეს და არ იყო გაცემული მისი სურვილის შესაბამისად. „რა არის მიზანი? ის, რომ გამართლებული და მიზანშეწონილია გადავარჩინოთ ადამიანები საკუთარი უგუნურების შედეგებისაგან, თუ ის, რომ გადავარჩინოთ ისინი სხვა ადამიანების მსხვერპლად ქცევისაგან? ჩემი მოსაზრების მიხედვით, არამართლზომიერი ზემოქმედების დოქტრინა ეფუძნება ამ ორ პრინციპთაგან მეორეს. კანცლერის სასამართლოს არასოდეს გაუუქმებია ნაჩუქრობა მჩუქებლის უგუნურების, წინდაუხედავობისა ან წინასწარგანჭვრეტის უნარის არქონის გამო. .... ეს ცალსახად წაახალისებდა უგუნურებას, წინდაუხედავობას, თავქარიანობასა და უზნეობას, თუ პირი ყოველთვის შეძლებდა უკან დაებრუნებინა ის ქონება, რომელიც მან სულელურად გადასცა საქველმოქმედო ორგანიზაციას ან გაცვალა უფრო ნაკლები ღირებულების მქონე საგანში. თუმცა, მეორე მხრივ, ადამიანების დაცვა გაცურებისა და შეცდომაში შეყვანისაგან წარმოადგენს ყოველი სამართლის ყველაზე ლეგიტიმურ მიზანს და სამართლიანობის დოქტრინა არამართლზომიერი ზეგავლენის შესახებ ჩამოყალიბდა და განვითარდა მენტალური ტირანიისა და თაღლითობის უთვალავ ფორმებთან ბრძოლაში“.

⁷⁰ *Allcard v Skinner* (1887) 36 Ch D 145.

მეორე მოსამართლემ, კოტონმა სახელმძღვანელო პრინციპის სახით გამოთქვა მოსაზრება, რომ ამ ტიპის შემთხვევებში აუცილებელია, სასამართლო დარწმუნებული იყოს, რომ საჩუქარი იყო არამართლზომიერი ზემოქმედების შედეგი – ურთიერთობა დასაჩუქრებულსა და მჩუქებელს შორის იყოს იმგვარი, რომ ნაჩუქრობის აღსრულება ინვედეს ეჭვს, დასაჩუქრებულის მხრიდან მჩუქებელზე ზემოქმედებასთან დაკავშირებით. თუმცა, საკმაოდ საეჭვოა, თუ რამდენად შეიძლება ამ ძალზე ზოგადი სენტენციით ხელმძღვანელობა პრაქტიკულ შემთხვევებში.

უკუმოთხოვნის საფუძველი შეიძლება გახდეს, ასევე, ე. წ. არაკეთილსინდისიერი ვაჭრობა. გაუმართლებელი ფაქტორის ეს ქვეკატეგორია მოიცავს, მაგალითად, შემთხვევას, როდესაც უძრავი ქონების აგენტს უნდა გაეცნობიერებინა არსებითი დისბალანსი გარიგებებიდან გამომდინარე შესრულებებს შორის. მიუხედავად იმისა, რომ მას არ ჰქონია განზრახული ექსპლუატაცია გაენია მოსარჩელისათვის უნდა გაეცნობიერებინა, რომ შეთანხმება შეიცავდა ამ დისბალანსის მომენტს.⁷¹ მონათესავე ქვეკატეგორიას წარმოადგენს ე. წ. არასწორი წარმოდგენა (მეორე მხარის თაღლითობის გარეშე).⁷²

⁷¹ Nichols v. Jessup [1986] 1 NZLR 226: ელინ ჯესაპი, 60 წელს მიღწეული მედდა, ფლობდა სახლს, რომელსაც ჰქონდა მოზრდილი წინა ეზო. პოლ ნიკოლსი, უძრავი ქონების ავსტრალიელი აგენტი, ფლობდა სახლს ქუჩის უკანა მხარეს, რომელის ერთადერთ მისასვლელს წარმოადგენდა ჯესაპის ნაკვეთზე გამავალი, 3,66-მეტრიანი გზა, რაც ნიკოლსს არ აკმაყოფილებდა და ამის გამოსასწორებლად შესთავაზა ჯესაპს გზის გაფართოება, რაც მნიშვნელოვნად ზრდიდა ნიკოლსის ქონების ღირებულებას; მას ეძლეოდა საშუალება კუთვნილ ნაკვეთზე წამოემართა 12-სართულიანი სახლი, თუმცა ამცირებდა ჯესაპის ქონების ღირებულებას; რადგან უკან მდებარე ნაკვეთიდან მომავალი გზა მისი სახლის ერთ-ერთ კედელს უშუალოდ ემიჯნებოდა. ჯესაპი დათანხმდა ამაზე, მაგრამ მოგვიანებით სასამართლოს მოსთხოვა შეთანხმების ბათილად ცნობა იმ მიზეზით, რომ ის როგორც „ქარაფშუტა და უგუნური“ უძრავი ქონების ამბებში გაუთვითცნობიერებული იყო.

⁷² Redgrave v. Hurd (1881) 20 Ch D 1: რედგრეივმა გამოაქვეყნა განცხადება საადვოკატო ფირმაში საკუთარი წილის გაყიდვასთან დაკავშირებით, რომელსაც, მისი განცხადებით, წელიწადში მოჰქონდა 300-დან 400 ფუნტამდე, თუმცა სინამდვილეში სანარმოს შემოსავალი წელიწადში 200 ფუნტს

ყველა ეს შემთხვევა კიდევ ერთხელ ნათელყოფს იმ გარემოებას, თუ რაოდენ მყიფეა ზღვარი ანგლო-ამერიკული სამართლის ტრადიციაში უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალსა და სამართლის იმ სფეროს შორის, რომელიც კონტინენტურევეროპულ ტრადიციაში გარიგებების შესახებ მოძღვრებად მოიხსენიება.⁷³

5. მართლსაწინააღმდეგო გარიგების ორი მხარე

მართლსაწინააღმდეგო გარიგების უკუქცევას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის დოგმატიკაში. პირველ რიგში, იმიტომ, რომ თავად გარიგების არანამდვილობა მართლსაწინააღმდეგობის მიზეზით განსხვავდება არანამდვილობის სხვა საფუძვლებისაგან. მაგალითად, ფორმის დაუცველობის გამო არანამდვილობა, ან დისენსუსის გამო არანამდვილობა არ იცავს არც ერთ

წარმოადგენდა. ამგვარი პირობით მოპასუხემ გაყიდა თავისი ქონება და წევრობის უფლება საადვოკატო ბიუროში, მისი ნამდვილი ღირებულების გამოაშკარავების შემდეგ უარი განაცხადა ნაკისრი ფასის გადახდაზე. მოსარჩელე-გამყიდველმა მოითხოვა ვალდებულების შესრულება. პირველი ინსტანციის სასამართლოში მოსარჩელემ მოიგო პროცესი, რაც მოპასუხემ გაასაჩივრა. მოსარჩელემ მიუთითა იმ ფაქტზე, რომ მოპასუხეს არ შეეძლო გაეუქმებინა კონტრაქტი, ის შესაბამისი გულისხმიერების გამოჩენის შემთხვევაში მიიღებდა მეტ ინფორმაციას ნასყიდობის საგანთან დაკავშირებით ნასყიდობის დადებამდე. სასამართლოს მოტივებიდან: არასწორი წარმოდგენებიდან გამომდინარე სასარჩელო მოთხოვნის ერთადერთი გამომრიცხავი გარემოებაა სასარჩელო ხანდაზმულობის დროის ამონურვა, რომელიც იწყება იმ მომენტიდან, როდესაც ეს არასწორი წარმოდგენა ჩვეულებრივ უნდა გამჟღავნებულყოფიყო. თუ არასწორი წარმოდგენის შექმნა მიზნად ისახავდა გარიგების დადებას და გარიგება მართლაც დაიდო, მაშინ მოქმედებს პრეზუმფცია, რომ გარიგება ემყარებოდა ამ წარმოდგენას. ამის უარყოფა შესაძლებელია მხოლოდ იმის დამტკიცებით, რომ მეორე მხარეს ჰქონოდა განსხვავებული ფაქტობრივი მდგომარეობის შესახებ ინფორმაცია. თუ არ არსებობს იმის მტკიცებულება, რომ მეორე მხარემ არ იცოდა არასწორი ინფორმაციის შესახებ და რომ ხელშეკრულების დადება მოხდა ამ ინფორმაციის საფუძველზე და წარმოადგენდა გარიგების მატერიალურ წინაპირობას. თუ ის არასწორი აღმოჩნდა, ეს არის საკმარისი საფუძველი ხელშეკრულების გაუქმებისა.

⁷³ Chen-Wishart, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 60, 161.

მხარეს და შესაბამისად მის მიზანს არ შეიძლება წარმოადგენდეს კონდიქციური მოთხოვნის გამორიცხვა. ამისგან განსხვავებით, გარიგების არანამდვილობა, რომელიმე კანონისმიერი აკრძალვის დარღვევის გამო, ჩვეულებრივ, ემსახურება არა მხოლოდ საჯარო ინტერესს (და მსგავს ნეიტრალურ ფაქტორებს), არამედ ასევე რომელიმე მხარის დაცვას. ნორმის მიზნის ეს მოქმედება უნდა გავრცელდეს ასევე კონდიქციური უკუქცევის ეტაპზეც. იქნება ეს შესრულების კონდიქციის პირდაპირი გამორიცხვა (შდრ. სკ-ის 979 IV დ) მუხლი, გსკ-ის 817 2 პარაგრაფი) ან სალდოს თეორიის გამორიცხვა იმ მხარის წინააღმდეგ, რომელსაც იცავდა მართლწინააღმდეგობის განმსაზღვრელი ნორმა (სკ-ის 979 IV მუხლის მე-2 ვარიანტი). არანამდვილობის ნორმის ამ ორ ფუნქციას, რასაც პირობითად მართლწინააღმდეგო გარიგების ორი მხარე შეიძლება ეწოდოს, აცნობიერებენ ინგლისელებიც, თუმცა, თუ გერმანული სამართლის ტრადიციაში ამკრძალავ ნორმას შეიძლება ჰქონდეს არა მარტო გარიგების ჩაშლის, არამედ ასევე კონდიქციური უკუმოთხოვნის გამორიცხვის ფუნქცია, ინგლისში დაობენ იმასთან დაკავშირებით, არის ის მხოლოდ რესტიტუციის საწინააღმდეგო შესაგებელი, თუ ასევე რესტიტუციის საფუძველი.

ა) ფორმის დაუცველად დადებული გარიგება

მართლწინააღმდეგო გარიგებებისაგან გასამიჯნია ფორმის დაუცველად დადებული გარიგება. ყოველთვის, როდესაც კანონი გარიგებისათვის სავალდებულო ფორმას აწესებს და მის დაუცველობას არანამდვილობის სანქციით სჯის, ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ მისი შესრულების მიზნით გადაცემულის უკან მოთხოვნა დასაშვებია. პირველ რიგში, აქ უნდა ვახსენოთ ე. წ. **constructive trust**-ის სამართლებრივი ფიგურა,⁷⁴ რომელმაც ინგლისში უკვე საკანონ-

მდებლო აღიარებაც პოვა⁷⁵. შესაბამისი საკანონმდებლო რეგულაციის თანახმად (**Section 2 of the Law of Property (Miscellaneous Provisions) Act 1989**), მინის გაყიდვა ან მისი სხვაგვარი განკარგვა უნდა გაფორმდეს წერილობითი ფორმით. თუმცა ინგლისური სასამართლო მიიჩნევს, რომ ამ დანაწესის მიზანს წარმოადგენს ფორმის დაუცველად დადებული გარიგების იძულებითი შესრულების გამორიცხვა და არა უკვე შესრულებული გარიგების უკუქცევა. ეს განსაკუთრებით ნათლად ჩანს ისეთ გადაწყვეტილებებში, როგორცაა, მაგალითად, **Tootal Clothing Ltd v Guinea Properties Ltd**⁷⁶. ამ შემთხვევაში, ფორმასავალდებულო

⁷⁵ Section 2 of the Law of Property (Miscellaneous Provisions) Act 1989: 1. მინის გაყიდვა ან მისი სხვაგვარი განკარგვა უნდა გაფორმდეს წერილობითი ფორმით და ერთ დოკუმენტში უნდა მოიცვას ყველა პირობა, რომლის შესახებაც შეთანხმდნენ მხარეები, ან თუ მხარეებმა გაცვალეს დოკუმენტები თითოეულ დოკუმენტში. 2. პირობები შეიძლება შეთანხმებული იყოს დოკუმენტში მასში პირდაპირ გათვალისწინებით ან სხვა დოკუმენტზე მითითებით. 5. .... ამ სექციის დანაწესები ხელს არ უშლიან მხარეთა შორის კონსტრუქციული ნდობის (**constructive trust**) ჩამოყალიბებას, მისი შედეგების გათვალისწინებას, ან მასზე დაყრდნობით მოქმედებას. 8. .... Section 40 of the Law of Property Act 1925 (რომელსაც ანაცვლებს ეს სექცია) წყვეტს მოქმედებას. შდრ. გსკ-ის 311ბ პარაგრაფი.

⁷⁶ **Tootal Clothing Ltd v. Guinea Properties Ltd (1991) 64 P & CR 452**: მოიჯარემ იკისრა იჯარით აღებული მალაზიის მონყობა, რომლის საფასურიც უნდა გადაეხადა მეიჯარეს. თუმცა საფასურის გადახდის ვალდებულება ცალკე დოკუმენტში იყო დაფიქსირებული. მას შემდეგ, რაც მოიჯარემ მოიპოვა მფლობელობა იჯარის საგანზე და შეასრულა სამუშაო, მეიჯარეს მოსთხოვა შესაბამისი გასამრჯელოს გადახდა, რაზეც მიიღო უარი იმ მოტივით, რომ ვალდებულება არ იყო შესაბამისი ფორმის (ზემოთხსენებული კანონის მე-2 მუხლი) დაცვით დადებულ დოკუმენტში დაფიქსირებული და ამის გამო იყო არანამდვილი. პირველი ინსტანციის სასამართლომ გაითვალისწინა მოპასუხის ეს არგუმენტი. თუმცა მეორე ინსტანციამ მიიჩნია, რომ მოცემული გადაწყვეტა ეწინააღმდეგებოდა კანონის მიზანს. ამ არგუმენტის მართებულად მიჩნევის შემთხვევაში, უკვე შესრულებული გარიგება უნდა ანულირებულიყო. ამის საპირისპიროდ, აუცილებელი იყო სასამართლოს გაენალიზებინა, თუ რა მიზანს ემსახურებოდა ხსენებული კანონი. მოცემულ შემთხვევაში, კანონის მიზანი იყო თავიდან აცილებინა მხარეთა შორის კამათი ხელშეკრულების ცალკეულ პირობებთან დაკავშირებით და მნიშვნელობა ენიჭებოდა მხოლოდ ხელშეკრულების შესრულებამდე. თუ მხარე ნებაყოფლობით შეასრულებს ფორმის დაცვის გარეშე ნაკისრ ვალდებულებას, რისი უფლებაც მას ჰქონდა,

⁷⁴ რუსიაშვილი, კაზუსები სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, ზემოთ სქ. 57, 175-ე და მომდევნო გვერდები.

გარიგების ერთ-ერთი პირობა, კერძოდ საფასურის გადახდის პირობა, ცალკე დოკუმენტში იყო გათვალისწინებული, რაზეც აპელირებდა მოვალე და უარს აცხადებდა გადაეხადა მხარისათვის გასამრჯელო უკვე შესრულებული სამუშაოსთვის. სასამართლომ მიიჩნია, რომ მოცემულ შემთხვევაში, ფორმის დაუცველად დადებული გარიგების ნებაყოფლობით შესრულების შემდეგ, ამ შესრულების უკუმოთხოვნა შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო, რადგან კანონის მიზანს წარმოადგენდა არა უკუმოთხოვნის დაშვება, არამედ კონკრეტულ პირობებთან დაკავშირებული მხარეთა კამათის გამორიცხვა.

ბ) მართლსაწინააღმდეგო გარიგება ანგლო-ამერიკულ ტრადიციაში

ანგლო-ამერიკულ უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალში მართლსაწინააღმდეგოობის – *illegality*, ცნება მოიცავს, სკ-ის 54-ე მუხლის 1-ლი ვარიანტის გაგებით კანონსაწინააღმდეგო გარიგებების გარდა, ასევე, ამორალური გარიგებების ნაწილსაც (ამავე დანაწესის მე-3 ვარიანტი, გსკ-ის 138-ე პარაგრაფი).⁷⁷ ამ ტიპის გარიგება არანამდვილია და შეუძლებელია მისი შესრულების მოთხოვნა, ან ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა შეუსრულებლობისათვის. გარიგების შედეგების უკუქცევა დასაშვებია მხოლოდ უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის მიხედვით (რესტიტუციული მოთხოვნა). თუმცა, საკითხავია, არის თუ არა მართლსაწინააღმდეგობა დამოუკიდებელი რესტიტუციული მოთხოვნის საფუძველი, თუ მხოლოდ რესტიტუციული მოთხოვნის გამომრიცხავი შესაგებელი (*defence*). მაგალითად, *პეტერ ბირკის* ავტორიტეტული მოსაზრების მიხედვით, უკანონობა წარმოადგენს მხოლოდ შესაგებელს სხვადასხვა გაუმართლებელ ფაქტორზე დაფუძნებული სარჩელის საწინააღმდეგოდ, ანუ შეიძლება გამორიცხოს მართლსაწინააღმდეგო გარიგების საფუძველზე გადაცემული რესტიტუ-

ციის მოთხოვნა, თუმცა ის დამოუკიდებლად ვერ განაპირობებს ამ მოთხოვნას.⁷⁸ *ბირკის* მიერ შემოთავაზებული ფორმულის მიხედვით, შემდეგი აზრობრივი მანიპულაციის ჩატარებაა საჭირო იმის დასადგენად, დასაშვებია თუ არა მართლსაწინააღმდეგო გარიგების საფუძველზე გადაცემულის უკუმოთხოვნა. კერძოდ: თუ მართლსაწინააღმდეგობას გვერდზე გადავდებთ, რჩება თუ არა მოსარჩელეს სარჩელის წარდგენის საფუძველი? მაგალითად, გამოდგება შემდეგი გადანყვეტილება⁷⁹: გამყიდველმა მიაწოდა მყიდველს დაზგები განვადებით ნასყიდობის საფუძველზე, რომელიც იყო არანამდვილი. ნასყიდობის ფასი მყიდველმა სრულად არ გადაიხადა და გამყიდველმა აღძრა სარჩელი საკუთრების დაბრუნების მოთხოვნით, მას შემდეგ, რაც მყიდველმა არ დააკმაყოფილა მისი მოთხოვნა დაზგების დაბრუნებასთან დაკავშირებით. მყიდველმა თავის შესაგებელში მიუთითა გარიგების არანამდვილობაზე მართლსაწინააღმდეგოობის გამო. (სააპელაციო) სასამართლოს მიხედვით, „მოპასუხის მიერ შესაგებლის სახით მოყვანილი არგუმენტი ვერ გამორიცხავდა საკუთრების უკან დაბრუნებას. პირის უფლება ფლობდეს საკუთარ მოძრავ ნივთს, როგორც უზოგადესი წესი, იძულების წესით შეიძლება განხორციელდეს იმ პირის მიმართ, ვინც აყოვნებს ამ ნივთის დაბრუნებას, ან მოიხმარს მას როგორც საკუთარს, მიუხედავად იმისა, გამომდინარეობს თუ არა ეს სარჩელიდან, ან ნათელი ხდება სასამართლო პროცესზე, რომ სადავო მოძრავი ქონება მოპასუხის მფლობელობაში მოხვდა მართლსაწინააღმდეგო გარიგების საფუძველზე. გამონაკლისს წარმოადგენს შემთხვევა, როდესაც მოსარჩელე თავის მოთხოვნას ამყარებს [მხოლოდ] მართლსაწინააღმდეგობაზე, ან იძულებულია გააკეთოს ეს.“ საკმაოდ მსგავსი მსჯელობა განავითარა რაიხის სასამართლომ თავის 1921 წლის გადანყვეტილებაში⁸⁰. საქმე ეხებოდა გადაცემული ნივთის უკან მოთხოვნას, მას შემდეგ, რაც მოსარჩელე და მოპასუხე 1921 წლის

მაშინ ფორმის დაუცველობა უკვე უმნიშვნელოდ ჩაითვლებოდა.
⁷⁷ ამორალური გარიგებების დანარჩენი შემთხვევები ძირითადად მოცულია ექსპლუატაციის/სუსტთა დაცვის გაუმართლებელი ფაქტორით.

⁷⁸ *P. Birks, An Introduction to the Law of Restitution*, Oxford 1989, 299 sqq.
⁷⁹ *Bowmakers Ltd v. Barnett Industries Ltd* [1945] KB 65.
⁸⁰ RGZ 145, 152.

23 ივნისს სასამართლო წესით გაიყარნენ. გაყრამდე მხარეებმა დადეს განქორწინების შემთხვევაში ქონების გაყოფის ხელშეკრულება. ამ ხელშეკრულებით მოპასუხემ მოსარჩელეს გადასცა ბად ჰომბურგში მდებარე მნიშვნელოვანი ღირებულების მქონე საცხოვრი. პროცესზე მოსარჩელემ განაცხადა, რომ გაყოფის ხელშეკრულება არანამდვილი იყო, რადგან ის განქორწინებისაკენ ნაქეზების მიზნით დაიდო და ამგვარად ამორალურ გარიგებას წარმოადგენდა, თუმცა ეს არანამდვილობა არ ეხებოდა სანივთო გარიგებას. რაიხის სასამართლომ (ვალდებულებითი) ხელშეკრულება არანამდვილად მიიჩნია, რადგან ის დაიდო მოსარჩელის ქონებრივი სარგებლით მოხიბვლისა და ამგვარად გაყრაზე დასათანხმებლად. ამავდროულად, წინა ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილების საწინააღმდეგოდ, რომელიც მიიჩნევდა, რომ ვალდებულებითი გარიგების არანამდვილობა მისი შესრულების სანივთო გარიგების ნამდვილობაზე არ ახდენდა გავლენას, უმაღლესმა ინსტანციამ ბათილად ჩათვალა ეს უკანასკნელი გარიგებაც. მართალია, რაიხის სასამართლოს დოქტრინაში აღიარებული პრინციპის თანახმად, გასხვისების გარიგების ამორალურობას სანივთო გარიგების არანამდვილობა ავტომატურად არ მოსდევს, რაც აბსტრაქციის პრინციპის შედეგია, თუმცა, ამ შემთხვევაში, აუცილებელი იყო გამონაკლისის დაშვება. სანივთო გარიგების არანამდვილობასთან ერთად მესაკუთრე ინარჩუნებდა ნივთის გამოთხოვის ვინდიკაციურ მოთხოვნას, რომელიც გამორიცხული არ იყო გსკ-ის 817 2 პარაგრაფის (= სკ-ის 976 II დ) მუხლი) შესაბამისად.⁸¹

მართლსაწინააღმდეგო გარიგების არამბოჭაობის მიუხედავად, მიღებულის რესტიტუციის გამორიცხვა ერთიანდება შემდეგი პრინციპის სახელქვეშ – *ex turpi causa non oritur actio*⁸² ან სხვაგვარად: *in pari delicto potior est causa*

⁸¹ ეს პრობლემატიკა, ქართული და გერმანული სამართლის ფარგლებში ცნობილია ვინდიკაციაზე არანამდვილობის ნორმის გავრცელების სახელით, იხ. რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 2, 30-ე და მომდევნო გვერდები.

⁸² „ამორალური საფუძვლიდან მოთხოვნა არ წარმოიშობა“.

*defendentis*⁸³. ინგლისში ამ კონტექსტში მოჰყავთ ხოლმე *Parkinson v. College of Ambulance* და *Berg v Sadler and Moore*-ს შემთხვევები, რისი შედარება საკმაოდ ნაყოფიერად შეიძლება რამდენიმე გერმანულ გადაწყვეტილებასთან (იხ. ქვემოთ). პირველ შემთხვევაში⁸⁴, საქველმოქმედო ორგანიზაციის თავმჯდომარემ განზრახ შეუქმნა მოსარჩელეს ილუზია იმასთან დაკავშირებით, რომ უშუალოდ მას, ან თვითონ ორგანიზაციას ხელენიფებოდა მისთვის რაინდის ტიტულის მიენიჭებინა, ამ ორგანიზაციისათვის მნიშვნელოვანი შემოწირულობის განხორციელების საწინააღმდეგოდ. მოსარჩელემ შენირა ორგანიზაციას მნიშვნელოვანი თანხა, თუმცა ვერ მიიღო რაინდის წოდება. მოგვიანებით მან სასამართლოს მიმართა სარჩელით, რომელშიც ითხოვდა გადახდილი თანხის უკან დაბრუნებას იმ მოტივით, რომ გადახდა მოხდა ტყუილის (შეცდომის ნაირსახეობა) საფუძველზე. სასამართლომ მიიჩნია, რომ მიუხედავად მოტყუებისა მოსარჩელეს არ უნდა დაუბრუნდეს გადახდილი თანხა. მან იცოდა, რომ გარიგება, რომელსაც ის დებდა არანამდვილი იყო და არ უნდა დაედო ის. ამის შემდეგ მას აღარ აქვს უფლება განაცხადოს, რომ ის არ იმყოფებოდა მოპასუხე მხარესთან ერთად *in pari delicto*. ფინანსური ზარალი მან მხოლოდ საკუთარ თავს შეიძლება დააბრალოს. მოცემულ შემთხვევაში ცალსახაა, რომ მართლსაწინააღმდეგობა წარმოადგენს მხოლოდ და მხოლოდ მოპასუხის შესაგებელს. სხვა ფუნქცია მას არ გააჩნია. ამ შემთხვევაში რესტიტუციის დასაშვებობა გამართლებული იყო იმით, რომ მართლსაწინააღმდეგობის გვერდზე გადადების შემთხვევაშიც მოპასუხეს ექნებოდა საფუძველი სარჩელისათვის – მოტყუება.

როგორც ფაქტობრივი, ისე სამართლებრივი თემატიკის თემატიკის მხრივ, საკმაოდ მსგავს შემთხვევასთან მოუწია გერმანულ სასამართლოს კონფრონტაცია, როდესაც გერმანიაში გარკვეული პერიოდის განმავლობაში საკამოდ პოპულარული გახდა აკადემიური ხარისხის ყიდვა (*დირიტადად*) ანგლო-ამერიკული, მხოლოდ

⁸³ „თანაბარი [ორმხრივი] დანაშაულის შემთხვევაში მოპასუხის პოზიცია უფრო მომგებიანია“.

⁸⁴ *Parkinson v. College of Ambulance* [1925] 2 KB 1.

ქალაქებზე არსებული უნივერსიტეტებიდან.⁸⁵ მყიდველი რიცხავდა გარკვეულ თანხას ე. წ. აკადემიური დანებს უღებდნენ ანგარიშზე, ხოლო გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ მოსდით მის სახელზე დამზადებული შესაბამისი ხარისხის (LL. M., Doc. jur. და ა. შ.) დამადასტურებელი სიგელი. ეს გარიგება იყო ერთმნიშვნელოვნად ბათილი, როგორც ამორალური, რადგან მიზნად ისახავდა ყველა იმ სამართლებრივი და სოციალური ნორმის გვერდის ავლას, რაც დაწესებულია შესაბამისი აკადემიური ხარისხის მოპოვებისათვის და ამ გზით საზოგადოების მოტყუებას. თუმცა რაც შეეხებოდა იმ თანხას, რასაც ხარისხის შექმნის მსურველი უხდიდა ე. წ. „უნივერსიტეტს“, მისი კონდიქციით უკან მოთხოვნის შესაძლებლობა გერმანულმა სასამართლოებმა შემსრულებელს ერთხმად მოუჭრეს, იმ არგუმენტით, რომ უკუმოთხოვნა გამორიცხულია, თუ შემსრულებელსაც შეეჩვენება ამორალურობა. „ასეთ შემთხვევებში მართლწესრიგი თვითცენზურითაა დაკავებული. თუ ორივე მხარე ამორალურად მოქმედებს, მაშინ სამართალი არ მონაწილეობს მათ შორის დავის გარჩევაში. ამან შეიძლება საკმაოდ უმონყალო შედეგამდე მიგვიყვანოს, როგორც ეს კანონმდებლისათვის იყო თავის დროზე ცნობილი. თუმცა შემსრულებელმა ეს თავის თავს უნდა დააბრალოს, რომ ამორალურ საქმეში, როდესაც ის შეგნებულად აბიჯებს მართლწესრიგის საზღვრებს, შემდგომში დახმარებას ვერ მიიღებს ამ მართლწესრიგისაგან.“⁸⁶ იდენტური მსჯელობა განავითარა ინგლისურმა სასამართლომ *Berg v. Sadler and Moore*-ის შემთხვევაში, როდესაც თამბაქოს გამყიდველი (მოსარჩელე), რომელიც მოხვდა მისი ქმედებების გამო თამბაქოს სავაჭრო ორგანიზაციის შავ სიაში, შეეცადა სხვა პირის მეშვეობით მიეღო თამბაქოს მარაგი. ეს ქმედება დასჯადი იყო სისხლის სამართლის წესით. მას შემდეგ, რაც მოსარჩელემ ფული უკვე გადაიხადა, მაგრამ თამბაქო ჯერ კიდევ არ იყო მიწოდებული, ბითუმი პარტიით მოვაჭრემ (შემდგომში მოპასუხემ) გააცნობიერა საქმის რეალური გარემოებები. მან უარი თქვა, როგორც საქონლის მიწოდებაზე, ასევე ფულის დაბრუნებაზე. სასამართლომ აღნიშნა, რომ თამბაქოს გამყიდველს უარი უნდა ეთქვას მის მიერ გადახდილი თანხის დაბრუნებაზე. მართლწინააღმდეგობის გარეშე მოსარჩელეს ექნებოდა *consideration*-ის ჩაშლიდან გამომდინარე რესტიტუციული მოთხოვნის უფლება და მართლწინააღმდეგობას აქაც მხოლოდ შესაგებლის ფუნქცია ჰქონდა.

თუმცა *in pari delicto potior est conditio defendentis*-ნესი არ გამოიყენება, თუ მოსარჩელეს არ შეეჩვენება მოპასუხის ბრალი. ამ დროს რესტიტუცია დასაშვებია, რის მაგალითადაც გამოდგება *Hughes v. Liverpool Victoria Legal Friendly Society* – შემთხვევა, როდესაც მოპასუხემ დაადებინა მოსარჩელეს რამდენიმე სადაზღვეო ხელშეკრულება, რომელთაგან ყველა იყო ბათილი, რადგან წინააღმდეგობაში მოდიოდა შესაბამისი კანონთან (*Assurance Companies Act 1909*). პირველი ინსტანციის საწინააღმდეგოდ, მეორე ინსტანციის სასამართლომ დააკმაყოფილა სარჩელი, რომლითაც მოსარჩელე სადაზღვეო კომპანიისათვის გადახდილ თანხას უკან ითხოვდა, იმ არგუმენტით, რომ გადამხდელი მოსარჩელე არ იმყოფებოდა მოპასუხესთან ერთად *in pari delicto*, რადგან ამ უკანასკნელმა მოატყუა მოსარჩელე და, გარდა ამისა, კანონი ამ გარიგებების დადებას უკრძალავდა მხოლოდ სადაზღვეო კომპანიას და არა დაზღვეულს. თუმცა ეს გადაწყვეტილება, საბოლოო ჯამში, საკმაოდ პრობლემური და არათანმიმდევრულია. სასამართლომ მიუხედავად მოტყუების ხსენებისა, რესტიტუციული მოთხოვნა მოტყუებას, როგორც გაუმართლებელ ფაქტორს, არ დააფუძნა. გაუგებარია, თუ კანონი მხოლოდ ცალმხრივ აკრძალავს ანებსებას სადაზღვეო კომპანიისათვის, მაშინ საერთოდ რატომ უნდა ყოფილიყო მასსა და დაზღვეულს შორის დადებული გარიგება ბათილი (გერმანული სამართლის ტრადიციაში, ბათილობისათვის ორმხრივი კანონდარღვევაა აუცილებელი, თუმცა ეს შეიძლება ინგლისური სამართლის თავისებურებით იყოს განპირობებული), მაგრამ, ნებისმიერ შემთხვევაში საკმაოდ გაუგებარია, როგორ უნდა აიხსნას ეს გადაწყვეტილება, თუ არა იმგვარად, რომ მართლწინააღმდეგობა დამოუკიდებელ გაუმა-

⁸⁵ უდრ. OLG Koblenz, Urt. v. 16.12.1998 -7U 124/98.

⁸⁶ OLG Koblenz, Urt. v. 16.12.1998 -7U 124/98.

რთლებელ ფაქტორს წარმოადგენს, რომელსაც შეიძლება დაეყრდნოს რესტიტუციული სარჩელი.

დოგმატურად გაცილებით უფრო გამართული და თანმიმდევრულია გერმანული სასამართლოს გადაწყვეტილება თანაფარდ კონსტელაციაში, ე. წ. პირამიდის-კაზუსში, რომელიც უკანასკნელ პერიოდში საქართველოშიც გავრცელდა, თუმცა, რა თქმა უნდა, ჯერჯერობით არ გამხდარა სასამართლოს მსჯელობის საგანი და, სავარაუდოდ, არც გახდება. ამ შემთხვევაში გამდიდრების (თაღლითური) სქემა მარტივია: ხდება დასაჩუქრებულთა და მჩუქებელთა პირამიდისებური ორგანიზება. პირამიდის თავში მდგომი პირები განეკუთვნებიან „მიმღებთა წრეს“, ხოლო ქვეშ მდგომი პირები „გამცემთა წრეს“, რომელთა გაცემულ თანხასაც იღებენ ზემდგომი პირები. მიღების შემდეგ ეს ზემდგომი პირები ეთიშებიან თამაშს, რის შემდეგაც მათ ადგილს იკავებს „გამცემთა წრის“ ხალხი, რომელთაც პირდებიან, საბოლოოდ, გაცემულთან შედარებით ბევრად უფრო მნიშვნელოვანი თანხის მიღებას. ამისათვის კი აუცილებელია, რომ მათ იპოვნონ ახალი შემომწირველების საკმარისი რაოდენობა. ერთი შეხედვით, აქ, სწორედ, ის ორმხრივი ამორალურობა გვაქვს სახეზე, რომელიც უნდა გამოირიცხავდეს პირამიდაში ჩართული პირის მიერ განხორციელებული შესრულების უკუმოთხოვნას – მანაც იცის, რომ ერთგება ისეთ წამოწყებაში, რომელიც აუცილებლობის ძალით დააზიანებს სხვა პირებს და აკეთებს ამას ნებაყოფლობით. თუმცა კონდიქციური მოთხოვნის ბლოკირების შემთხვევაში, ზემოთ მოყვანილი კონსტელაციების დარად, ყოველი მომდევნო, პირამიდისებურ მახეში გაბმული პირი, გაღებული ფულის დასაბრუნებლად მიმართავს არა სასამართლოს, არამედ შეეცდება ახალი „მოთამაშეების“ მოზიდვით მათგან ამ ფულის ამოღებას, რითიც აასრულებს კიდევ ორგანიზატორთა თაღლითურ ჩანაფიქრს – თამაშის გაგრძელებას და სულ უფრო მეტი პირის მოზიდვას. ამიტომაც ამბობს გერმანიის ფედერალური სასამართლო, რომ ამორალურად ცნობის მიზანი მდგომარეობს ამ „თამაშის“ ჩაშლაში, თუმცა თუ თამაშის ორგანიზატორებს ექნებათ ამ ფო-

რმით მიღებული თანხის შენარჩუნების უფლება, მაშინ ეს მათთვის პირდაპირ სტიმული იქნება მის გასაგრძელებლად⁸⁷ და რის გამოც პირამიდის დატოვების მსურველს სამართალმა ყოველთვის უნდა მიანიჭოს გაცემული თანხის დაბრუნების მოთხოვნა. გერმანული სამართლის ეს ელასტიური გადაწყვეტა განპირობებულია იმით, რომ გსკ-ის 817 2 პარაგრაფი არანამდვილობის ნორმის კონკრეტულ მიზანზე აპელირებით (და არა მხოლოდ ორმხრივი კანონდარღვევის კონსტანტაციით) შესაძლებელს ხდის, ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში, დეტალურად იქნეს გამოკვლეული, კონდიქციური მოთხოვნის გამორიცხვით უფრო ეფექტურად განხორციელდება ნორმის მიზანი თუ მისი დაშვებით. ინგლისური მიდგომა, რომელიც, საბოლოო ჯამში, მხოლოდ ორმხრივ დარღვევაზე აკეთებს აქცენტს, ამ გადაწყვეტასთან შედარებით საკმაოდ ხისტად გამოიყურება.

ის დისკუსია, რაც არის გაჩაღებული ინგლისურ სამართალში მართლწინააღმდეგობის გაუმართლებელი ფაქტორებისადმი მიკუთვნება-არმიკუთვნებასთან დაკავშირებით, ნათელყოფს ამ მიდგომის – გარიგებისმიერი და კონდიქციური სიბრტყის ერმანეთისაგან არგამიჯვნის – შეზღუდულობას. არ არის ცალსახა, თუ რატომ უნდა შეიძლებოდეს მოტყუების ან იძულების საფუძველზე გადაცემულის შეუზღუდავად უკან დაბრუნება, ხოლო მართლწინააღმდეგო გარიგების შესრულების უკუმოთხოვნა მხოლოდ მაშინ იყოს დასაშვები, თუ სახეზეა სხვა გაუმართლებელი ფაქტორი (მაგ., შეცდომა). რა თქმა უნდა, ცალკეულ შემთხვევებში მართლწინააღმდეგო გარიგების საფუძველზე გადახდილი უნდა დარჩეს მიმღებს და მის წინააღმდეგ მიმართული რესტიტუციული მოთხოვნა უნდა გამოირიცხოს. თუმცა ეს არ ცვლის იმ ფაქტს, რომ ყველა სხვა შემთხვევაში (და ეს შემთხვევები უმეტესია) მართლწინააღმდეგო გარიგების საფუძველზე გადაცემული უნდა დაბრუნდეს. მაგალითად, ასეთი შემთხვევა გვაქვს სახეზე ყოველთვის, როდესაც საქმე ეხება მართლწინააღმდეგობის ე. წ. ნეიტრალურ საფუძველს – საფუძველს, რომელიც არც

⁸⁷ BGH, Urt. v. 10. 11. 2005 (III ZR 72/05) NJW 2006, 45.

ერთ მხარეს არ იცავს და რაიმე სხვა მიზნის (მაგ., საჯარო ინტერესის) განხორციელებას ემსახურება (და უკუმოთხოვნის გამორიცხვა მისთვის პრინციპულად უმნიშვნელოა).⁸⁸ ან პირიქით, როდესაც მართლწინააღმდეგობა სულაც შემსრულებლის დაცვას ისახავს მიზნად: ანებაყოფლობით თანხმდება ბ-ს კვირაში ოთხმოცსაათიან სამუშაო გრაფიკზე და მუშაობს ამ დატვირთვით რამდენიმე თვის განმავლობაში, რაც კანონით აკრძალულია. მაშინაც კი, თუ აქ არ იქნება სახეზე ექსპლუატაცია⁸⁹ ან რაიმე სხვა გაუმართლებელი ფაქტორი (შეცდომა, იძულება, სუსტთა დაცვა და ა. შ.) შესრულებული სამუშაოსათვის ანაზღაურების მოთხოვნა ნებისმიერ შემთხვევაში უნდა იყოს შესაძლებელი, თუმცა, თუ როგორ დასაბუთდება ეს გადანაცვება ანგლო-ამერიკული სამართლის სივრცეში, საკმაოდ გაუგებარია. მართლწინააღმდეგობას, მართლაც, აქვს გამომრიცხავი შესაგებლის ფუნქცია, თუმცა ეს არის მისი მხოლოდ მეორე მხარე, უფრო სწორად კონდიქციურ სივრცეში გადატანილი და თარგმნილი მნიშვნელობა, როგორც გარკვეული ტიპის რეფლექსური გამოვლინება, თუმცა ეს არ ცვლის იმას, რომ ბათილი გარიგება ზოგადად უნდა უკუქცევს. კონტინენტურეოპულ მართლწინააღმდეგობაში ერთხმად აღიარებული ორი სიბრტყე (გარიგებისმიერი და კონდიქციური უკუქცევის) იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ, გარიგების ბათილობის მიუხედავად, გაღებული შესრულება (გამონაკლისის სახით) მიმღებს დარჩეს, მაგრამ ასევე იმის შესაძლებლობას, რომ ყველა სხვა შემთხვევაში მოხდეს მისი უკუქცევა – თუ მართლწინააღმდე-

გობის ნორმის მიზანი არაფერს ამბობს განუხლები შესრულების მიმღებთან დატოვებასთან დაკავშირებით. ინგლისურ სამართალში ამ უკანასკნელი გადანაცვების კონსტრუირება შეუძლებელი ან ამ დარგის მთლიანი დოგმატიკის გადახაზვით არის შესაძლებელი. მხოლოდ ამ ორი სიბრტყის აღიარების შემთხვევაშია დასაშვები, რომ კონდიქციურმა სამართალმა გარიგების ბათილობის საფუძველი (მართლწინააღმდეგობა) თარგმნოს „საკუთარ“ ენაზე „არანაშვადილობის ნორმის დაცვითი მიზნის“ სამართლებრივი ფიგურის ფორმით და საკუთარი დოგმატიკის ფარგლებში მიუჩინოს ადგილი. განსხვავება, რასაც აკეთებს გერმანული სამართალი, როდესაც სხვადასხვაგვარად წყვეტს პირამიდისა და დოქტორის ხარისხის მაძიებლის შემთხვევებს (იხ. ზემოთ), რაც საკმაოდ ლოგიკურია და სულ მცირე, ელასტიური დოგმატიკის ნიშანია, ინგლისში პრინციპულად შეუძლებელია, მოუქნელი ერთსიბრტყიანი სისტემის გამო. პრინციპი *in pari delicto potior est conditio possidentis* ვერ გახდება მართლწინააღმდეგო გარიგებების უკუქცევის მთავარი სახელმძღვანელო პრინციპი, რადგან ის თავისი წინამძღვრების მიხედვით მხოლოდ საგამონაკლისო შემთხვევას ეხება. *In pari delicto* გულისხმობს არა იმას, რომ ორივე მხარე არღვევს კანონს (რაც მხოლოდ გარიგების ბათილობის საფუძველია), არამედ იმას, რომ მიღებულის უკან დაბრუნებაც ისეთივე (ან უფრო მეტად) შეუსაბამო იქნებოდა მართლწინააღმდეგობის ნორმის მიზანთან, როგორც მისი მიმღებისათვის დატოვება. თუმცა ამგვარი ზედმიწევნითი გამიჯვნის გაკეთება მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, თუ არსებობს ზემოთ ხაზგასმული ორი სიბრტყე.

IV. შეჯამება

Common Law-სა და Civil Law-ს სიღრმისეული შეპირისპირებისა და დოგმატური გააზრების მცდელობა უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის ნაწილში ჯერ მხოლოდ ჩანასახოვან

⁸⁸ მაგ., ა და ბ დებენ ნარდობის ხელშეკრულებას ნაკრძალში არსებული ხეების გაჩეხვასთან დაკავშირებით (რაც კანონით აკრძალულია). აქ გაუგებარია, თუ რატომ უნდა დარჩეს მენარდეს წინასწარ მიღებული შესრულება სამუდამოდ და მიეცეს ამგვარად სტიმული საკუთარი მომსახურების ასევე სხვა პირებისათვის შეთავაზებისა. ეს შემთხვევა არ უნდა აგვერიოს ე. წ. „შავი მუშის კაზუსში“, იხ. *რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი*, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 43, 151-ე და მოდევნო გვერდები.

⁸⁹ შდრ. მეორე მხარის სუსტი მდგომარეობის ექსპლუატაციასთან დაკავშირებით დეტალურად *A. S. Burrows, The Law of Restitution*, 3. Ed., New York 2011, 300-ე და მომდევნო გვერდები.

ხასიათს ატარებს.⁹⁰ ანგლო-ამერიკული სამართალი, კონდიქციური მოთხოვნის წინაპირობების დადგენისას, ოპერირებს სრულებით განსხვავებული კატეგორიებით, ვიდრე გერმანული; აღიარებს კონკრეტულ გარემოებებს, რომლებიც იძლევიან უკუმოთხოვნის შესაძლებლობას და არ აღიარებს „უსაფუძვლობის“ ერთიან და აბსტრაქტულ კატეგორიას. ამის საპირისპიროდ, მართალია, გერმანული დოქტრინა კონდიქციური მოთხოვნების შემთხვევაში კონცენტრირებულია უსაფუძვლობის ცნებაზე, თუმცა ითვალისწინებს ასევე სხვა ფაქტორებსაც, კერძოდ, კონდიქციურ მოთხოვნათა საკმაოდ დახვეწილ ტიპოლოგიას, მთელი თანმდევი შედეგებით.

ინგლისური მართლწესრიგი რეალურად არ ასხვავებს შესრულების კონდიქციასა და სხვა კონდიქციებს შორის (მიუხედავად ამ გამიჯვნის ფორმალური მცდელობისა), მაშინ როდესაც ამ განსხვავებიდან პრაქტიკული შედეგები გამომდინარეობს. გერმანული/ქართული სამართლის ოთხი კონდიქცია კონსტრუირებულია განსხვავებული პრინციპის მიხედვით და აქვს განსხვავებული მიზანი. ეს პრინციპი იკარგება, თუ ყველა ამ კონდიქციას ერთიანი მოთხოვნის ქვეშ გავაერთიანებთ. შესრულების კონდიქცია წარმოადგენს არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევის ინსტრუმენტს და აქ სხვა პრინციპებია მნიშვნელოვანი, ვიდრე, მაგალითად, დანახარჯებისა და რეგრესის კონდიქციის შემთხვევაში.⁹¹ გერმანული სისტემის კრიტიკას იმაზე მითითებით, რომ ის არის ძალზე აბსტრაქტული და უსარგებლოდ ტვირთავს „შესრულების“ კონცეპტის, რითიც მას სრულებით დამაბნეველს ხდის, კონტრარგუმენტად შეიძლება დაუპირისპირდეს, რომ გაუმართლებელი ფაქტორების ინგლისური სისტემა არის გადღაბნილი, ძალიან გართულებული და არაამომწურავი. ანგლო-ამერიკული სისტემის აპოლოგეტებმა უნდა მიუთითონ შემთხვევებზე,

როდესაც ეს გერმანული ტიპოლოგია არასაკმარისია, ანუ, როდესაც კონდიქციის დამატებითი ტიპის შემოტანაა საჭირო ან ეს კონდიქციები ერთმანეთში იღლაბნება, რაც ჯერ არ გაუკეთებიათ. ინგლისური სამართალი არ ასხვავებს გარიგების საფუძვლის არანამდვილობის გამომწვევ ფაქტორსა და გაუმართლებელ ფაქტორებს შორის,⁹² რაც სხვადასხვა სიბრტყეშია განსახილველი და რასაც, მაგალითად, მართლსაწინააღმდეგო გარიგების უკუქცევისას საკმაოდ ხისტ და ძნელად დასაბუთებად გადაწყვეტილებამდე მივყავართ. იძულება შეიძლება იყოს გარიგების არანამდვილობის საფუძველი, მაგრამ, ასევე, არაიძულებით დადებული გარიგების შესრულების ხერხი. მხოლოდ მეორე შემთხვევაშია შესაძლებელი სპეციალური კონდიქციური მოთხოვნის გამოყენება (სკ-ის 978-ე მუხლი). ინგლისურ დოქტრინაში, მიუხედავად იმისა, რომ არ აქვთ შესრულების „უსაფუძვლობის“ ზოგადი კატეგორია, გარკვეულ შემთხვევებში, როგორც ამას *no consideration*-თან დაკავშირებული დისკუსია ნათელყოფს, ამ განზოგადებას გვერდს ვერ უვლიან.⁹³

ამ ორი სამართლის სისტემის შედარებითსამართლებრივ ჭრილში შეპირისპირებისას ხშირია ხოლმე ისეთი ლაპიდარული მტკიცებები, რომ ერთი ან მეორე არის ცალსახად უპირატესი. მაგალითად, *გრემ ვირგოს*⁹⁴ მტკიცებით *Common Law*-ს მიერ შემოთავაზებული გადაწყვეტა ერთმნიშვნელოვნად უფრო დახვეწილია, რადგან პირველ რიგში უფრო სამართლიანად ანაწილებს მტკიცების ტვირთს, ვიდრე ეს გერმანულ სამართალშია აღიარებული (რაც სიმართლეს არ შეესაბამება, იხ. შესავალში) და, გარდა ამისა, რესტიტუციის მხოლოდ გამონაკლისი სახით დაშვება ემსახურება მიმღების ნდობის დაცვას, რაც განსაკუთრებით მნიშვნე-

⁹⁰ ამ მიმართულებით გადადგმულ ყველაზე მნიშვნელოვან კვლევას წარმოადგენს ზემოთ არაერთხელ ნაცტირები D. Johnston/R. Zimmermann (eds), *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 2.

⁹¹ იხ. დეტალურად R. Zimmerman, *Unjustified Enrichment: The modern Civilian Approach*, *Oxford Journal of Legal Studies* 15 (1995), 416.

⁹² არადაამაჯერებელია ამის წინააღმდეგ *Chen-Wishart*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 60, 163.

⁹³ *Woolwich Equitable Building Society v Inland Revenue Commissioners* [1993] AC 70 HL; *Kleinwort Benson v Birmingham City Council* [1997] QB 380; [1996] 4 All ER 733 (CA).

⁹⁴ *Virgo*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 36, 126.

ლოვანია სავაჭრო ურთიერთობებში. თუმცა გაუგებარია, თუ რა საჭიროა მიმღების ნდობის იმ ფასად დაცვა, რომ მოსარჩელემ ვერ შეძლოს რეალურად არსებული მოთხოვნის დამტკიცება. სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობაზე ამას სავარაუდოდ სწორედ საპირისპირო ეფექტი ექნება. **failure of consideration**-ის გაუმართლებელი ფაქტორი არის საკმაოდ ბუნდოვანი და არადამაჯერებელი. გაუგებარია რა უპირატესობა აქვს ყოველგვარი განსხვავების ნაშლას ნამდვილი და არანამდვილი გარიგებების უკუქცევას შორის და მხარის სახელშეკრულებო ბოჭვისგან გათავისუფლება მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ მეორე მხარემ ხელშეკრულება არაჯეროვნად შეასრულა (იხ. ამასთან დაკავშირებით ზემოთ).

ამიტომაც, ამ კონტექსტში საკმაოდ არადამაჯერებელი ჩანს ცვაიგერტისა და კოტცის მოსაზრება, რომ როგორც ანგლო-ამერიკულ, ისე გერმანულ სისტემას შეუძლია შეავსოს ერთმანეთი – ანგლო-ამერიკული ტრადიციის ვინრო ტიპოლოგიამ დააკონკრეტოს გერმანული სათავის დამახასიათებელი პრინციპები, ხოლო გერმანულის მიბაძვით ანგლო-ამერიკულმა ტრადიციამ შეიძინოს ის აბსტრაქტულობა, რაც მას ასე აკლია.⁹⁵ დამაჯერებელია სხვა მოსაზრება, რომ გერმანულ სისტემას არაფერი აქვს სასწავლი ინგლისურისაგან და ზოგადად ინგლისური არასისტემატიზირებული გადაწყვეტა არავისათვის არ შეიძლება წარმოადგინდეს მაგალითს.⁹⁶

⁹⁵ K. Zweigert/H. Kötz, *An Introduction to Comparative Law*, Oxford 1988, 565.

⁹⁶ Zimmerman, OJLS 403, ზემოთ სქ. 91, 416.